

F. Tetlamancy y Gastón

O Castro de Cañas

Diego de Samboulo

(Leyenda histórica)

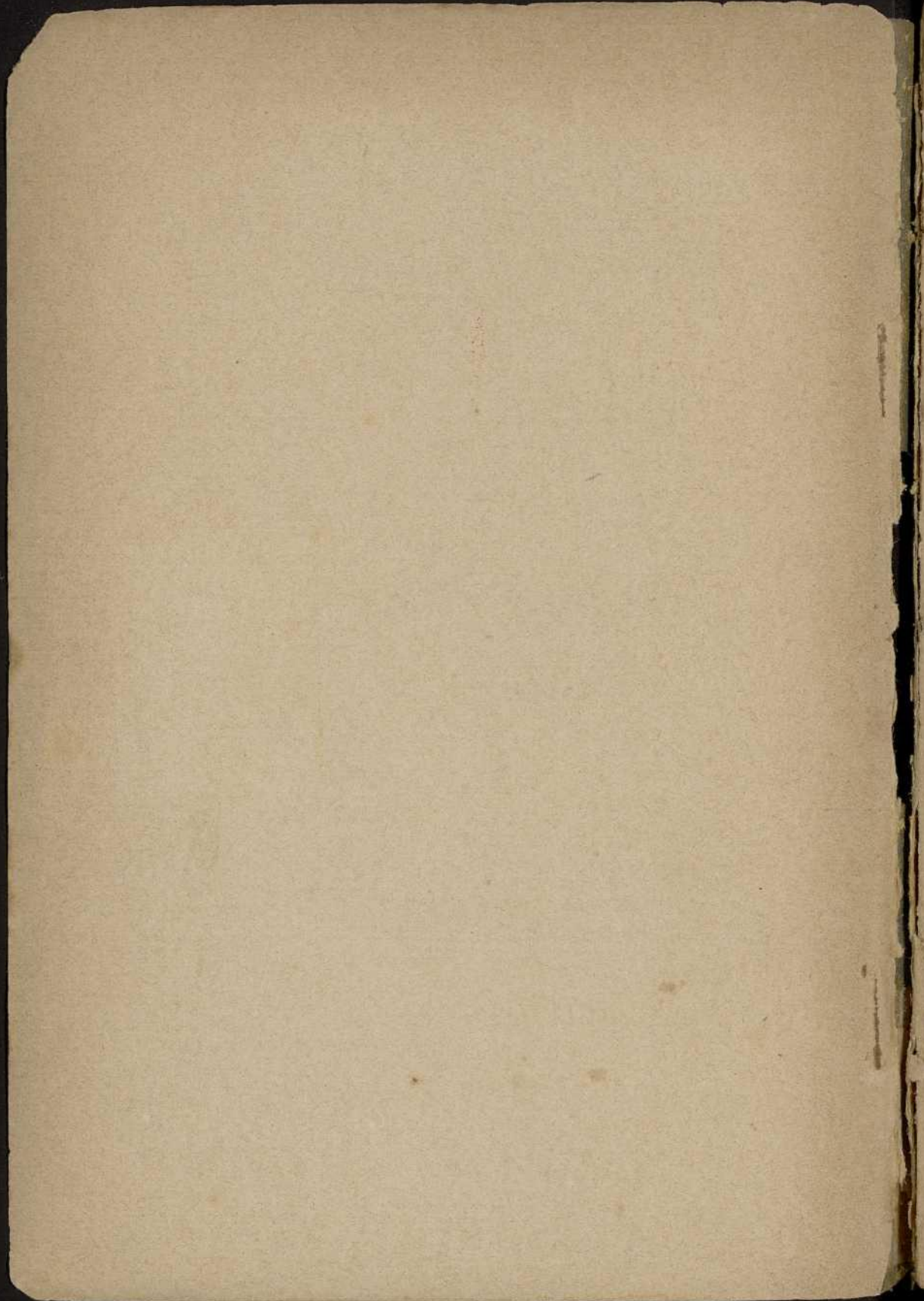

Poemas

ACADEMIA
SA
UÑA

21

teca

D. Gelo Salinas

F. TETTAMANCY GASTÓN.

O CASTRO DE CAÑÁS

DIEGO DE SAMBOULO

(LEENDA HISTÓRICA)

(POEMETOS)

REAL ACADEMIA
GALEGA
A CORUÑA

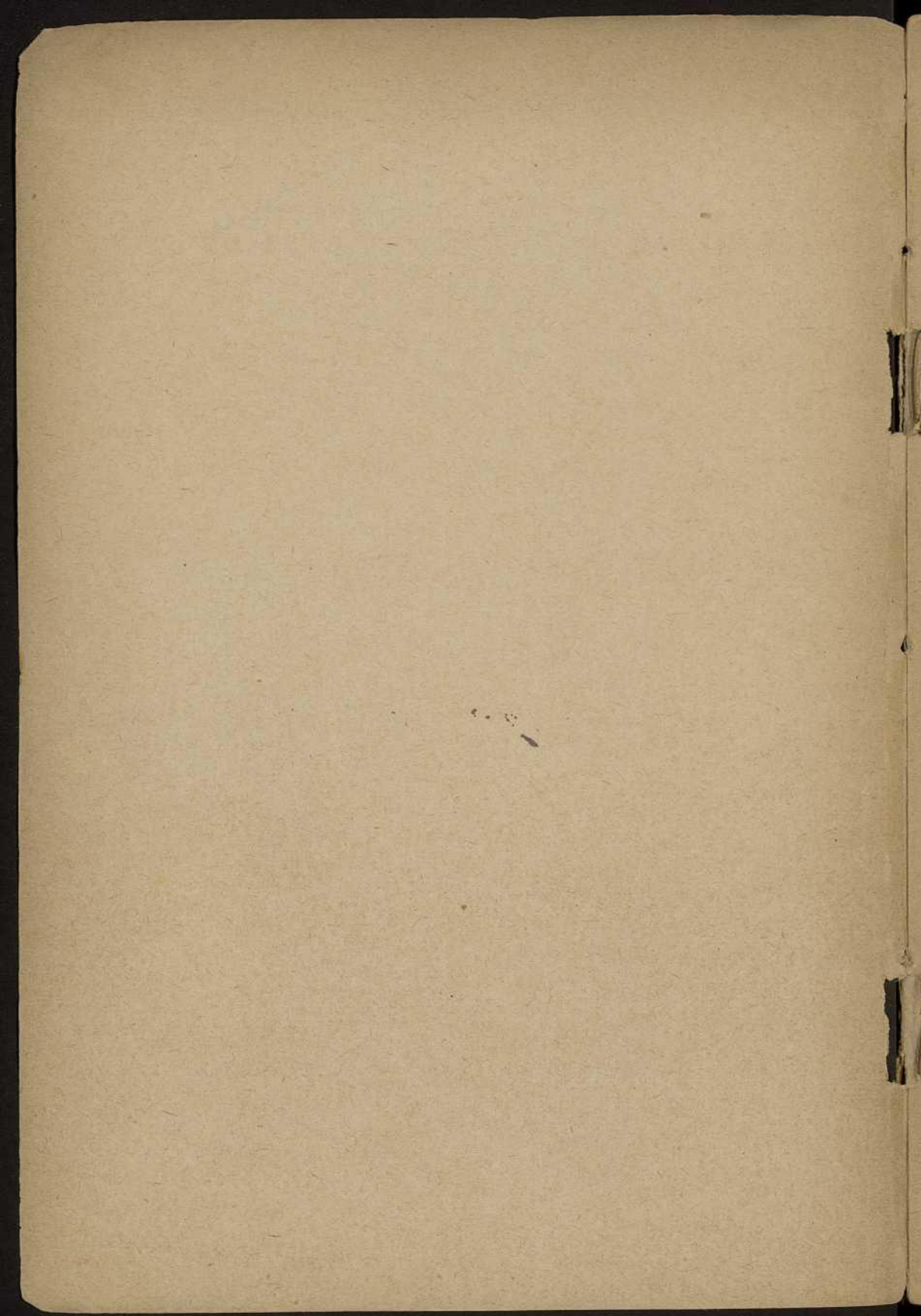
16021

Biblioteca

A CRUÑA
LIBRERÍA REGIONAL DE CARRE,
RUA REAL, 31.

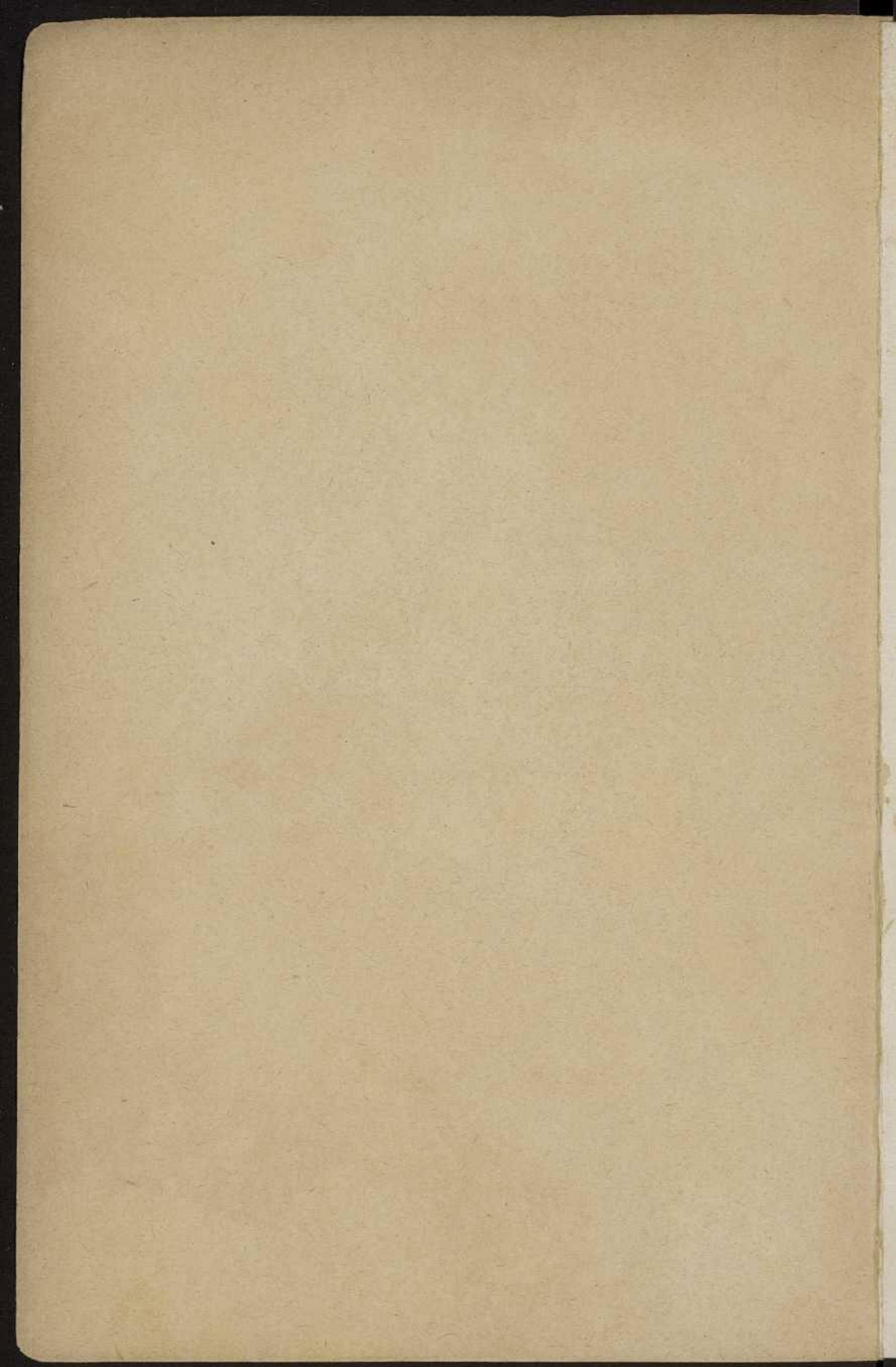
LUGO
TIP. DE XOAN A. MENÉNDEZ,
RUA DA REINA, 3.

MDCCCCIII.

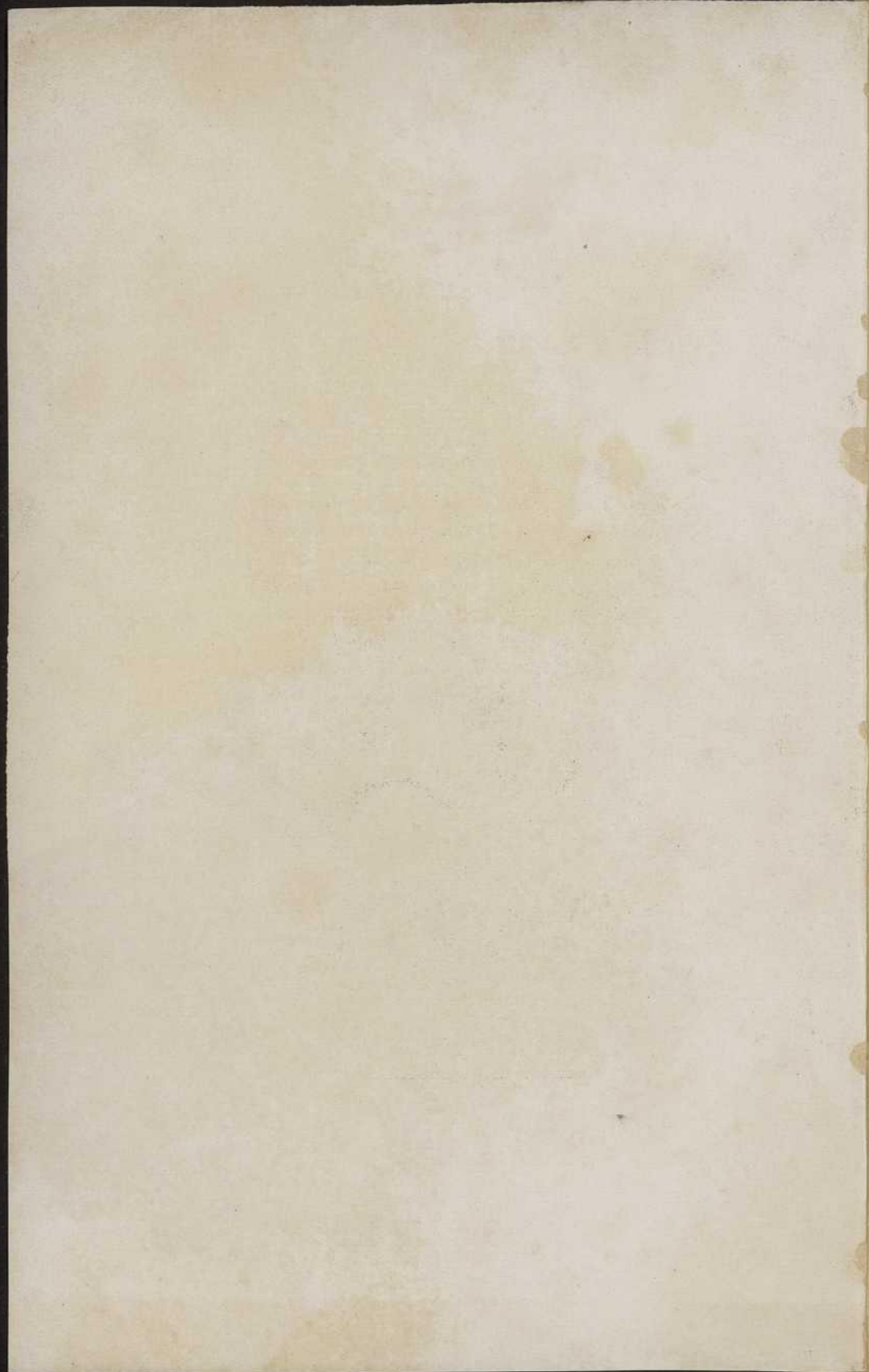

O CASTRO DE CAÑÁS

As meu amigo João Salinas
Rodrigues
Lettmann
J

Sr. D. Juan Fernández Latorre,
Diputado á Cortes.

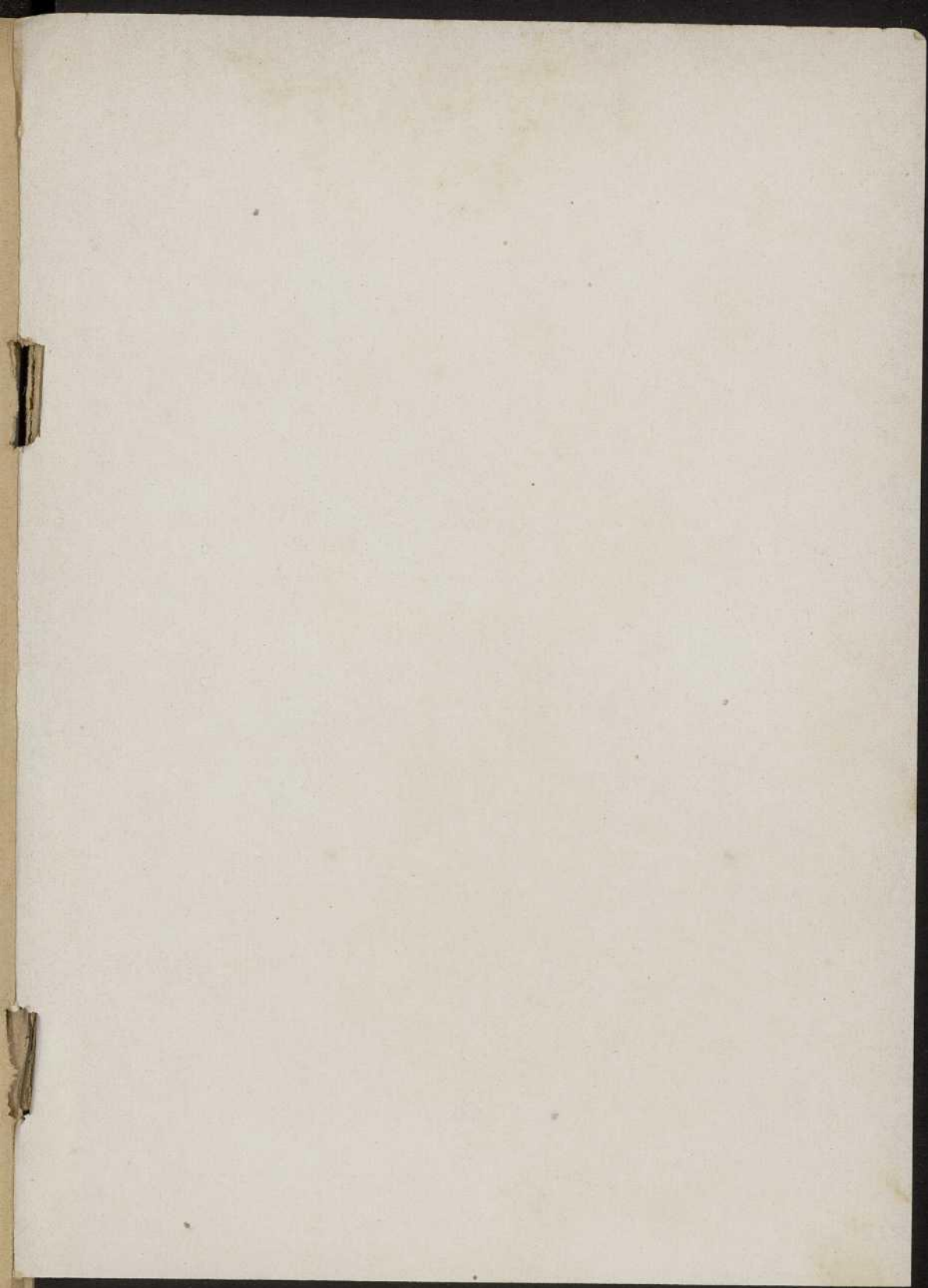
Meu respetable amigo:

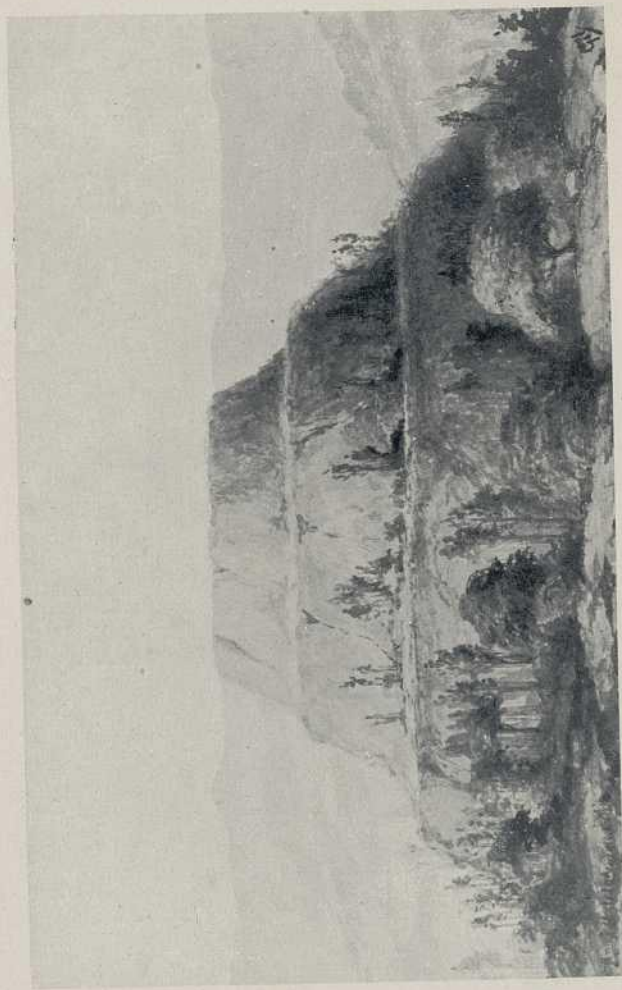
*Ninguén millor que vostede, é acreedor á adicación
d'este Castro, que para min garda lembranzas d'abondo
moi vivas, e d'abondo moi lisonxeiras.*

*N-él, van estereotipados os sentimentos da miña
alma, por este verxel paradisiaco, por esta Galicia que
tanto amamos e que tan dina é de ser amada.*

*Servídevos, pois, aceptar este homilde traballíño,
e co él, o testimoyo da consideración e sinxela amis-
tade do*

Autor

Fotogr. e Imp. Ferrer

O Castro de Cañás

J. Gil Abarez, dibujó

O CASTRO DE CAÑAS (1)

Pero donde más vivo y elocuente se conserva el recuerdo de las edades primitivas en Galicia, es en el gran número de monumentos megalíticos que subsisten en pie todavía por todos los ámbitos del territorio.....

LEANDRO DE SARALEGUI Y MEDINA. *Estudios sobre la época céltica en Galicia.*

I

Cando cheguei ao alto do teu cume,
sorprenéndome o bello panorama
que dend' él se contempla, meu espírito,
de risoñas lembranzas,
foi á abstraerse nos pasados ciclos
que sinais deixaron ben marcadas
de outras xeneraciós, que a cencia amostra
e que a historia relata.

(1) Este traballo foi publicado parte d' él, na revista *Santiago* de 1902, e mais estenso, e modificado, no *Eco de Galicia* de Buenos Aires, dirixido polo meu querido amigo Manuel Castro López.

Este chan abondoso de menhires,
dólmenes, cromlec'hs, maxestosas mámoas,
e outros mais moimentos megalíticos,
son de barudas razas
mudos testigos, cal da Celta heroica,
qu' en xamáis poido verse domeñada.

Ao rexurdir agora ao meu célebre
as edades pasadas,
recordando as virtús e fidalguía
dos caudillos qu' en mais de mil batallas
o nome de Galicia alto puxerán
e por ela loitaran,
derramando seu sangue xeneroso
contra da escravitude mais nefanda,
que o latino felón impoñer quixo
con carraxuda saña,
ao Cántabro indomable e valeroso
que no Medulio deu mostras sobrañas,
alcontrando seu fin no sacro monte
con deleitosas ansias,
indo á zugal-o pezoñoso teixo
e na fogueira intrépido se lanza
perdendo a vida, mais salvando a honra
da feiticeira pátria...

.
.
¡Eu me axionllo no teu chan, ouh Castro,
fincando absorto n-esas lembranzas!

II

Dende o teu alto cume, a vista estendo;
e formando vistosa simetría,
hachándose en ringleiras colocados,
ostentando allivez e gallardía,
teus garimosos compañeiros vexo
de Gosende, Sigrás, Alvedro e Elviña,
que como tí, da tradición termando,
van renegar dos tempos que hoxe privan,
maldecindo das razas que hoxe medran
por ser razas de xente envilecida,
que a Relixión converten en comercio
e a morada de Dios en mancebía;
ou que de Dios s' esquencen, e a ñoranza
inclínanlles á seren ateístas;
que trastrocan as regras do Dereito;
que trafican c' o Honor e co a Xustiza;
que fuxen das correntes do Progreso
e s' encachinan pol-as *modernistas*
que de alifás e vicios están chéas,
e n' a menor virtú n-elas se abriga.

III

Abránguese fantástica a bisbarra
dende a túa curota;
véñse as pradeiras de verdexas córes;
o boligar das ondas

de ouro, que fan as pallas dos trigales
cando a brisa as arrola;
as fragas, castiñeiros, piñeirales
prestando doces sombras;
os regatos e os ríos serpexando
a campiña vizosa;
os ledos vals de cote pintorescos
de Cañas, Figueiroa,
do meu lindo Sergude, San Vicente,
Andeiro, Ancéis, Encrobas,
Sarandós, Cambre, Vigo e Tabeayo,
e os montes, que os coröan...
E a' ouvirse o tanxido da campana
que de Paleo sona,
unha oración os labios prestamente
pronuncia fervorosa,
en memoria dos héroes que alí xacen (1)
baixo landreadas lousas,
que pol-a Libertade, a vida deron
como bós patriotas.

IV

E ollando así, con ansia viva ollando,
e a y-alma envolta en feixes de ledicias

(1) Os Mártires de Carral.

co as gratas emociós, que o teu curulo
armónico e solermo á ela lle brinda,
dexérgase entre gasas azuradas
e irradiada por sol de lus divina,
miña meiga Cibdá do *Portus magnus* (1)
que de cotío o Atlántico agarima,
e as crechas ondas sempre randeando,
lambéndoas van, cal pracenteira ondina;
e o Faro encantador, a antiga Torre
que das naves ven sere amante guía
á quen a tradición tantas leēdas
gárdalle, das mais raras fantesias.
E tamén se dexerga a longa costa
embrullada entre as brétemas marinas;
e o branquisimo escume salpicando
as penas á carón do mar xunguidas;
e aló lonxe... moi lonxe... o hourizonte
esmaltado de luz e poesía...

V

Bicando as nubes, tocando ao Ceo,
ademostrando brava fereza,
rivás do Alaska e de San Elías
os mais sonados da cordilleira

(1) A. Cruña.

do céltico Alpes, vense os picoutos
de faz soberba
do *Xalo* e *Soandres*, á quen de cote
vainos cubrindo manta niveira.

Eles xigantes d'aqueles eidos
c'os que tan pródiga foi Natureza,
van persistindo con tesón firme
sin renegaren das suas ideas;
non como as xentes dos nosos días
tan veleteiras,
que cales Xudas Iscariotes
fan de Galicia continua feira.

No pe das faldras moi adornadas
de pinos machos e carballeiras,
pechos toxales, prados vizosos,
brancas casiñas, ciclópeas penas
nas que o fenicio, na *Mazafacha* (1)
vestixios deixa,
distingue a vista faixa arilosa:
é os serpenteos da carreteira.

(1) No monte do *Xalo*, do quen os paisanos din: «Ben o mal tempo,
pois as pedras do *Xalo* choran.»
Na cima da *Mazafacha*, hay un pedra e'un cuadrado, e dentro,
d'este, vése a serpente fenicia.

E domeñando n-ésta a mirada,
cuadro animado se nos presenta,
sin que haxa artista que ó reproduzca
por moita sona da sua paleta:
vertixinoso cinematógrafo,
 él nos inseason,
a masa humana que vai bulindo
pol-o afirmado da carretera.

Xa o fume branco dos automóvels
que vai fuxindo das chimeneas;
e o ire vire da *Carrilana*
que competindo vai á carreira;
xa a cadenciosa marcha dos carros
 con louza ou leña,
e o ire vire de carruaxes
e o traxineo de burros, bestas,

Recuas de mulas levando viño,
centos de carros què van d'area,
miles de almas que van cruzándose
unhas con gando, outras con cestas,
todas persiguen fins económicos
 cal son as feiras,
e todas pensan amarguradas
cumprir c' o Fisco, pagal-a renda!

E así estantio, tendendo a vista
pol-as revoltas da carretera
que de Santiago fina na Cruña,
van dibuxándose pobos e aldeas;
a Rocha en baixo, no alto Altamira,
a Tarröeira;
sigue o Esperon, Carral ao lonxe...
que nos recorda a triste epopeya ..

VI

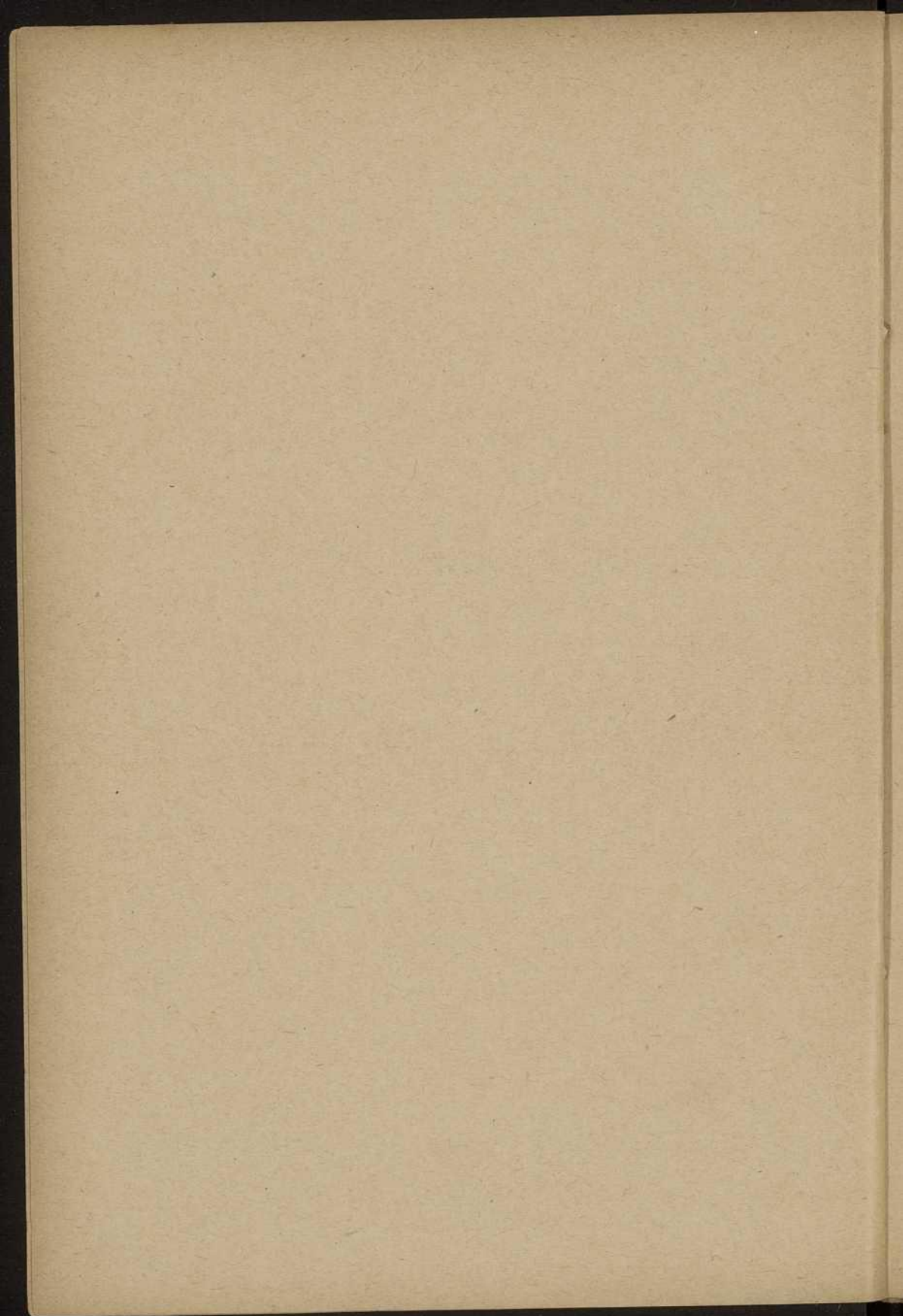
Cando encomeza a esmorocel-a tarde,
e o sol s' enterra no Ponente axiña,
e a lúa vai trocal-os seus fulgores,
e no Ceo as estrelas xa escentilan,
e arrescender empezan os piñales,
e os paxaros nos niños se acurrinchan,
e fresca brisa perfumando o ambiente
vaille dar ao organismo nova vida...
a vista espallo dende o teu curuto:
e alongando a mirada cara arriba,
ademiro na bóveda grandiosa,
que pasa reita pol-a túa cima
longa liña de prata abrilantada,
a fulgurante *Faixa Branquecina*,
que me amostra o camiño de Santiago,
a sonada cibdá, cibdá bendita,
berce de reises e de sabios, berce

de varós esforzados e de artistas,
onde as cinzas están do Apóstol santo
que foi terror n-outrora da mourisma.

.

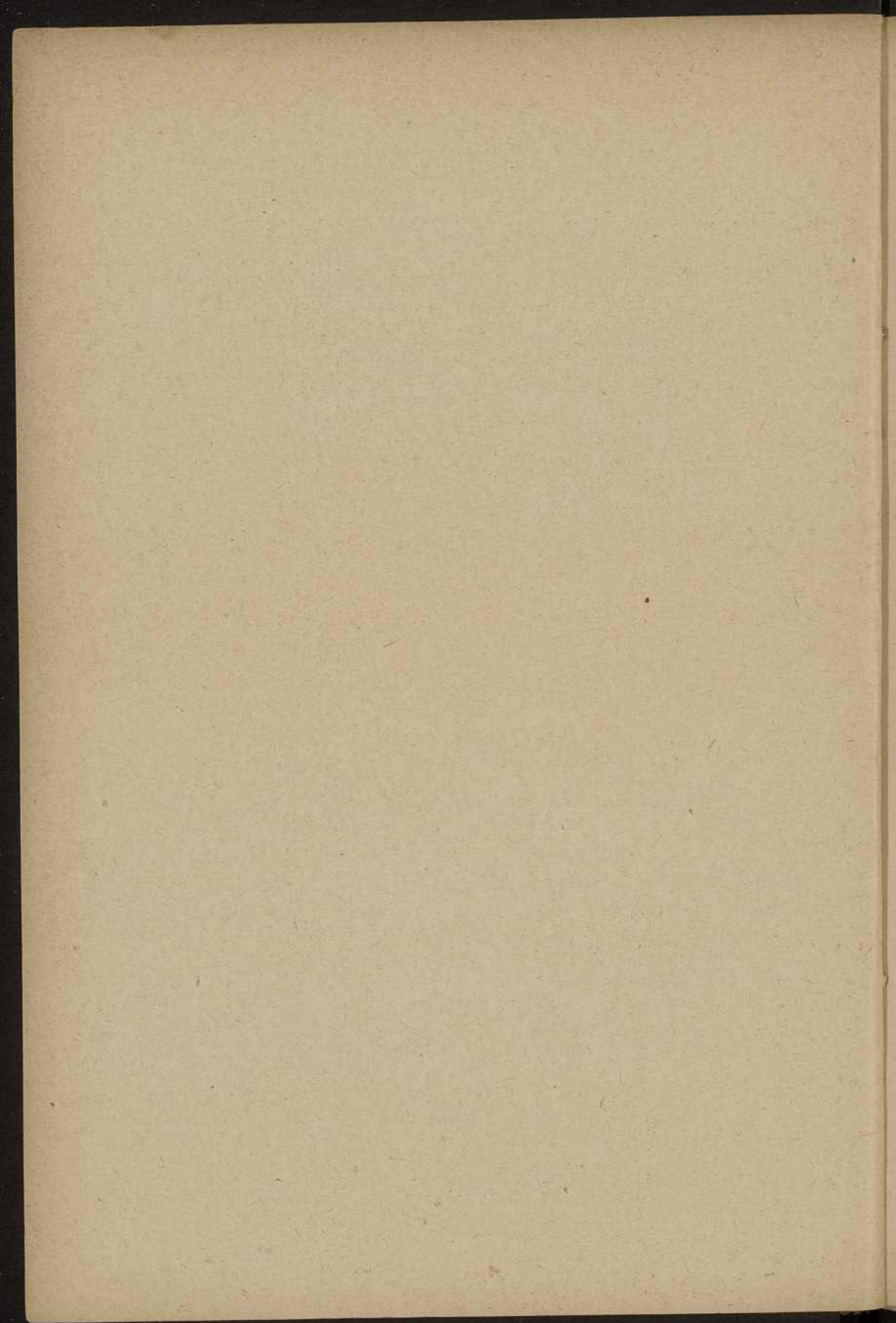
¡Ouh Castro de Cañás, formoso Castro,
cantos regalos gardas na tua cima!...

DIEGO DE SAMBOULO

LEENDA HISTÓRICA

Excmo. Sr. Don Maximiliano Linares Rivas,

ex-Senador do Reino.

Moi respetábre señor e meu amigo:

Ben alleo estará vostede, cando chegue as suas mans este homildoso traballo, que o mesmo vai adicado á vostede.

Ninguén poderá maxinar de que esta determinación miña, vai envolta en fins egoistas.

Se fora n-aqueles tempos nos que vostede privaba tanto na política, sendo dono dos destinos da provincia; n-aqueles tempos tan felices para algúns, entón amigos de vostede, que á sua sombra, crederonse unha posición social que ende xamáis soñaron... se fora n-eses tempos, repetirei, d'aquela,

cuáseque esas suspicacias poideran teren o seu fundamento. Como non hai nada d' eso, as mesmas folgan.

Deixándome pois, de falangadas, e indome ao grau, direille que móveme o adicarlle este traballíño, primeiramente a gratitude que á vosté debo; dempois, aos seus talentos, ao seu apego ao país, e á súa protección pol-o engrandecemento e progreso da nosa docísima fala, como corroborao, cando nos tempos de seu valer, prestouna moi decidida, porque se levare a feliz termo a publicación de ese formoso moimento da nosa literatura nomeado Crónica Troyana, códice do sigro XIV, que debemos, todol-os que nos loubemos de bós gallegos, recoñecemento eterno ao moi distinguido paleógrafo e garimoso amigo Andrés Martínez Salazar que desenterróuno—boas carraxes custoulle—d'aquel lugar onde non debera nin haber estado, nin haber volto.

Vede ahí espricada miña adicatoria d' este romántico Samboulo que foi ser vivente na época na que Don Xoan o Segundo, millor poeta que rey, camiñaba á cabeza d' aquel romanticismo cabaleiresco e da lírica cortesana, na que entón tiña tanta influencia a Escola Galaico-Portuguesa.

O meu Samboulo, que foi vítima d' aquel soberbo e temibre feudalismo—hoxe sinónimo d' ese caciquismo noxoso, samesuga zugadora do sangue do pobo—tivo seu nacemento no propio Salazar, que encerellado de cote en papés vellos, atopouno para que me eu encargase de ó grorificar. O probrema foi para min, vístal-as miñas pequenas facultades, de difícele desenvolvemento. Ahí ó teu vostede: non sei

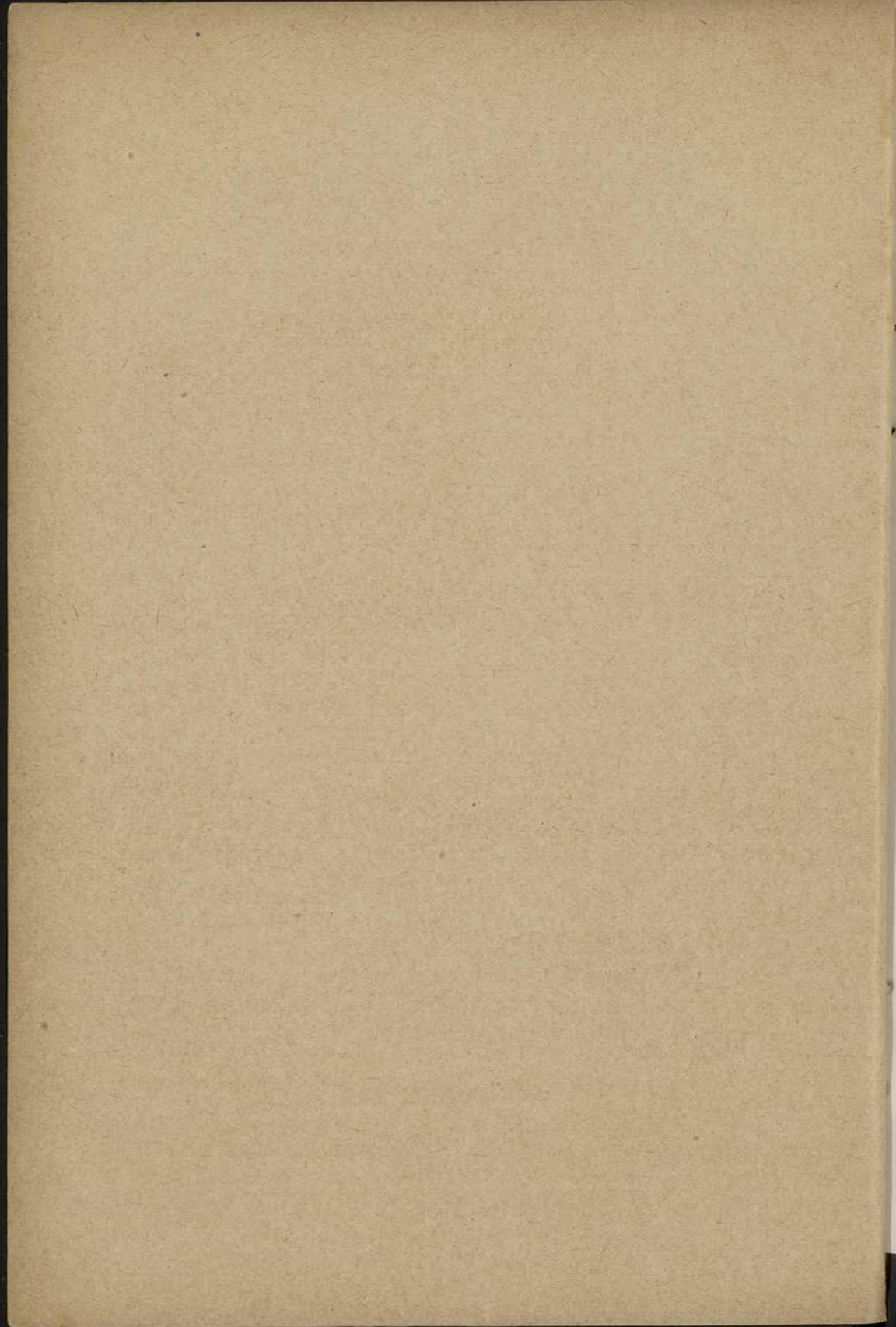
se acertaria; mais valla a boa vontade que n-él preside, e sobretudo, o dito do celebre Plinio o Antigo: "Que non hay libro tan cativo, que non conteña un pouco de bo e útil."

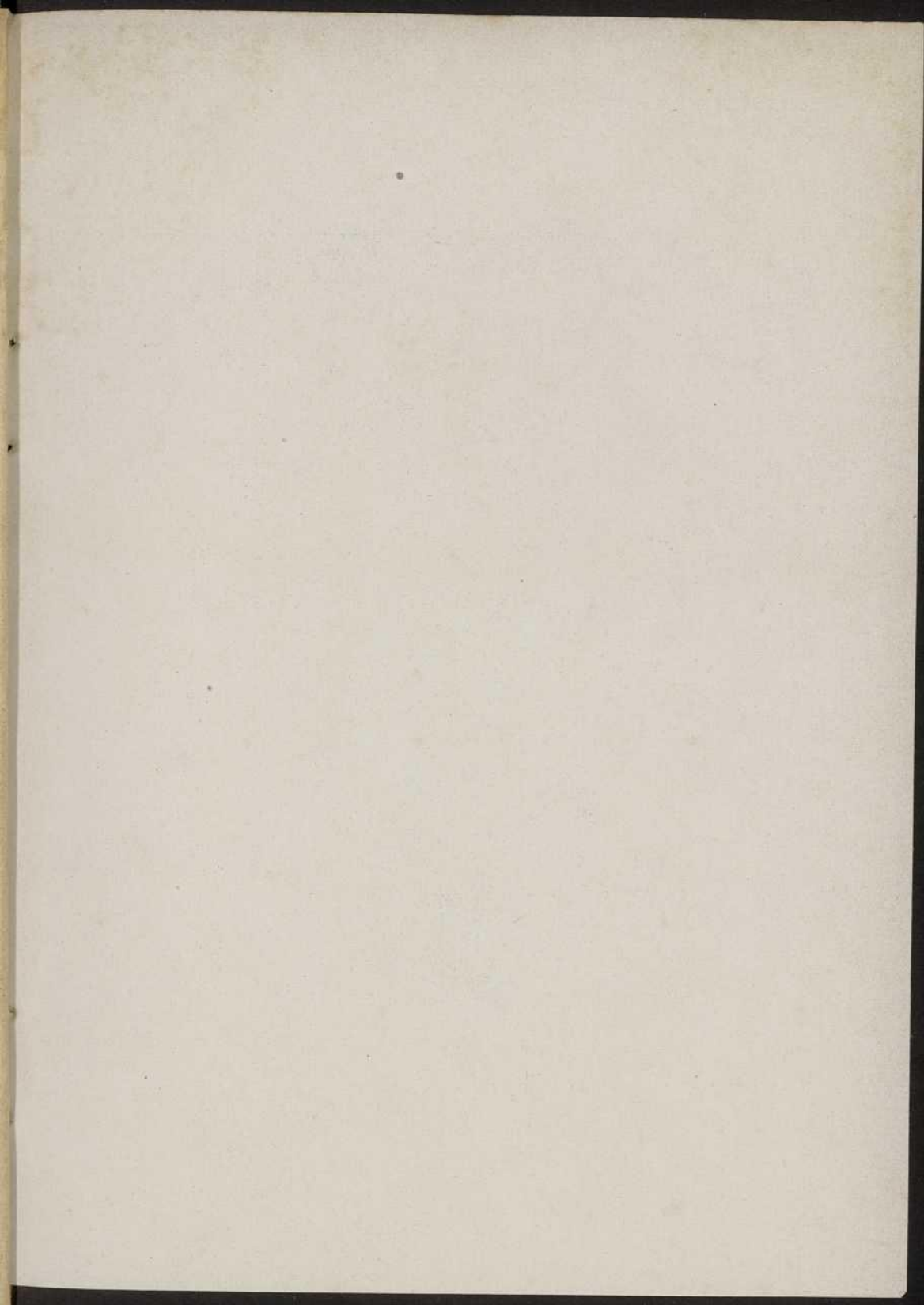
Saúdalle respetosamente, reiterándose amigo garimoso e s. s.

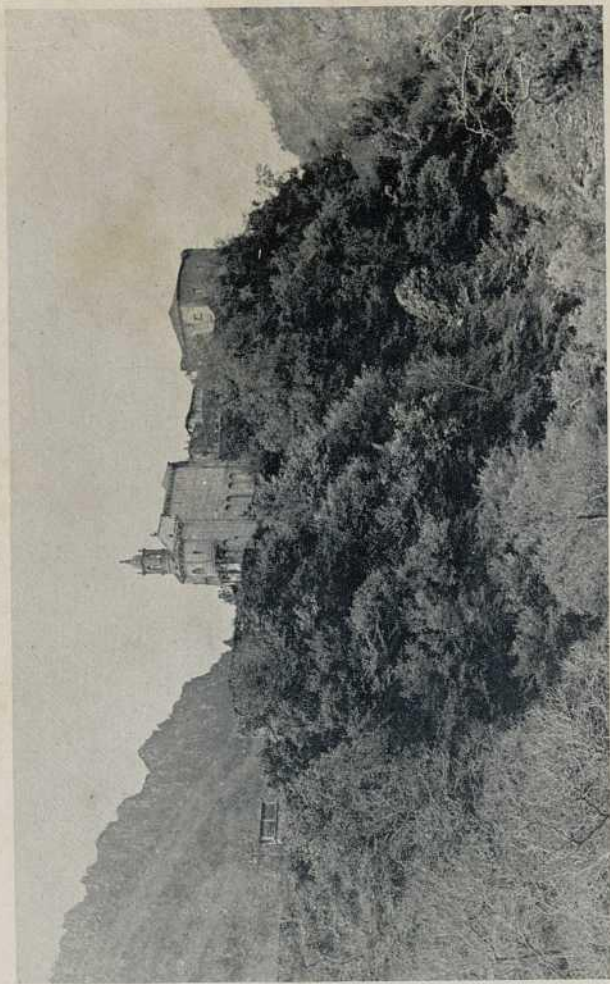
q. b. as s. m.,

O Autor

A Cruña, Xaneiro de 1903.

A. Rabadán, a/d.º

Collegiata de Caaveiro

Fotogr. é limp. Ferrer

DIEGO DE SAMBOULO

PARTE PRIMEIRA

.....
se son un triste, probe d'un orfo
que nada teño,
luz non me dedes, xa non a busco,
¡brê temas quero!

—
ALBERTO GARCÍA FERREIRO: «*Chorimas*»

I

Fervideiro de cobizas,
de ruindás e de marañas,
conspiraciós duradeiras,
guerras que xamais romatan,
desórdes, unha anarquía
intensamente arraigada,
uns príncipes bulideiros
envexosos de privanza,
unha nobreza rebelde
e unha crexecía falsa...
todos estos males xuntos

á cotío esprimentaban
Leon, Castela e Galicia,
por mor d'un deble monarca
que o celro empuña d'aquela,
cando este conto pasaba (*)
d'aqués pobos tan revoltos
que á destrucción camiñaban,
sin alcontraren romedio
para combatil-as causas,
de tanto padecimento
e desditas continuadas.

Non foi Don Xoan o *Segundo*,
rey, que ao seu pai somellara
na gobernación do Estado, (**)
nin siquera precuraba
cando sendo inda asaz mozo,
seguil-o consello e másimas
do seu tío Don Fernando
qu'en nome d'él gobernára
os reinos, aos que lles dera
tantos bens e ditas tantas. (***)
Separouse o moi minguado
d'aquela sinxela pauta,

(*) Ano 1432. Véxase a nota derradeira.

(**) *Lafuente*: Historia de España—1888, t. 6.º, pag. 208.

(***) Idem. Idem. Idem.

delegando os seus poderes
nas mans d'un home sin alma,
cal aquel ruin Don Alvaro,
que trouxo tantas desgracias
ao país, qu'esmorecia
pol-a maldita privanza.
Verdad'é que o favorito
ésta pagouna ben cara
perdendo ao fin a cabeza
por tales zaramalladas:
o mesmo Don Xoan firmou
a sentencia pronunciada,
(porque os reis son veleiteiros
por natureza humana),
inda que dempois chorase
que a pena se executara.

—
Tamén é verdá que Themis
non iba descabelada
pol-os tempos que corrian:
aos seus actos se axustaba
protexendo o mesmo ao nobre
como ao plebeo amparára;
que a impunidá fera raro
estivere descansada
como agora imol-a vendo
n-esta preguiceira España,
onde a diosa da Xustiza

perdeu o fiel da balanza
moito tempo fai, sin vere
xeito facel d'atopala.

II

Vivía un mociño,
garrido, arrufado,
segun din as crónicas
por aqueles anos.
Branco era seu róstro, mouros os seus ollos,
seu pelo acrechado;
alma candorosa para o ben nacida,
de corazón brando.

Diego de Samboulo,
que así era chamado,
e tantos adornos
de rapaz bonazo,
de valente mozo, de carácter doce
e de xenio franco
que a sona lle daba... mala fada tiña
de home infertunado.

Dende o berce, Diego,
cando inda era un anxo,
deixárano orfiño
os adversos fados.

Sin pais nin parentes que d'él precurasen,
como un ser estrano
que iñora as fraquezas da maldade humana,
él foise criando.

Cal os paxariños
que bulen ceibados
ledos e lixeiros
nos ars reloucando,
así foi a infanza do mozo garrido,
do mozo arrufado;
soiliña, moi soila, envolta en ledicias,
envolta en afagos.

Seus caros amigos,
seus séres amados,
sempre os atopaba
o mozo coitado
na inocente ovella, no boy facendoso,
nos tenros paxáros;
compañeiros fieles, non cal son os homes
de cotío falsos.

Todos seus praceres
tiñaos rexuntados
o sinxelo Diego,
nos ríos, regatos,
nas albres, nas froles, nos vales, nas veigas,
montanas e fachos;

galas de Natura, qu' eran para o mozo
Olimpo adourado.

E n-este trafego
él iba medrando
como os paxariños
que bulen ceibados;
libre cal a lebre que brinca lixeira
por seves e valos;
libre das xenreiras que o mundo funesto
brindalle aos humanos.

Quixo a sorte negra,
tempos camiñando,
converter á Diego
n-un misero escravo.
De libre que fora como os paxariños
que bulen ceibados,
pasou á ser presto do Prior de Caaveiro
cativo vasallo.

E tal fora a sorte
do pobre coitado
ao trocar sua vida
de libre en escravo,
que o señor de Andrade, tamen alegaba
sin roñer reparos,
que Diego Samboulo, o mozo garrido,
era seu vasallo.

III

No medio de picoutos de altísimas montañas
que cercan a Capela bisbarra sin igual,
rodeado de toxales, piñals e carballeiras,
aséntase un moesteiro de formas oxivás. (1.ª)
Un día foi refuxio do nobre San Rosende, (2.ª)
aquel prelado ilustre modelo de bondá,
que a silla de Iria Flavia rexira con gran celo,
e que de ela botárao usurpador rival.
O emperador Afonso, órgulo da Galicia,
dispuxo andando o tempo mansión fose de paz,
pra xentes timoratas que por ganalo Ceo
ao sigro renunciaren e aos goces terrenás.
E inda que o Ceo n-elas, á xeito non entrare,
por moita mansedume e moita castidá,
o certo é que o monarca, mirando por Caaveiro, (3.ª)
dotouno de riquezas e honores foille á dar;
E moitos privilexios, mercedes cobizadas,
e coto alongadísimo lle tivo á ben donar,
trocando aquel recinto, que de mansión homilde,
pasou á ser morada de pompa e vanidá. (4.ª)

* *

De estrano nada tiña, que os reis d'aqueles tempos,
á Eirexa d'esta forma quixerana mimar;
pois d'ela se valían para ilustrar seus reinos,
para poider con ela seguros gobernar.

Pol-a influencia grande que no Estado exercia,
viña á ser gardadora da paz da Sociedá;
o escudo era do pobo, onde iban a estrelarse
sempre as concupiscencias da institución feudal.
Mais ao correr dos sigros, viraron as ideas,
a condición humana tamén foi á trocar;
e transformouse a Eirexa, o reises variaron,
e cambio por comcreto sufriu a sociedá!..

IV

Non lonxe de Caaveiro, no cume d'outro monte,
entre fragas e vales que van-o arrodear,
granítico castelo, levántase amurado,
de torrcós altísimos e fortes matalacás.
Construído foi por hóme d'estirpe escrarecida,
que na Galicia fixo papel moi singular;
él dono foi de vilas, de pobos e lugares,
privando na política dos reises castelás.
Varon de allivo xenio, mais, d'alma garimosa,
valente e xusticieiro sin mella de inhuman,
vasallos e pecheiros, fidalgos e vilanos,
en él sempre atopaban exceso de bondá.
El protexeu as artes, el fomentou as letras (*)

(*) Testimoyo do dito, témol-o na versión a lengoa galega da *Crónica Troyana* que Fernán Perez o Bo, ou sexa o personaxe de quen tratamos, encomendou ao seu capelan Fernán Martis; que acaba de emprentar noso amigo o ilustre paleógrafo Andrés Martínez Salazar, na Cruña. Imp. da Casa de Misericordia.—2 t. en folio, ano 1900.

él perpetuare quixo ao seu galego chan;
Fernán Pérez de Andrade, de bô se distinguia,
e a Historia de Bô tivoo á ben perpetuar (5.ª)

*
*
*

E as prescripciós seguindo, das naturales leises,
heredando as virtudes do prócere feudal;
seu descendente amado, Fernán Pérez *Terceiro*, (5.ª)
ao Bô tamén tratára de cóte somellar.

E xa en guerra c'os mouros, honores conquerindo,
loitando pol-a patria aló se iba Fernán,
mandando suas mesnadas de intrépidos galegos
terror dos inimigos e feros musulmâs.

Ou xa vestindo a cota, e a lanza manexando,
gozábase con ire ás xustas á loitar,
pra defendel-o honore, seu Dios, os patrios eidos,
e vencedor tornare ao seu querido chan.

V

Mais Fernán Pérez o *Mozo*, (*)
honra e prez de cabaleiros,
sin defectos non se hachaba
por moito fose seu creto.
¿Qué sér hay que non os teña
inda que diga é perfecto

(*) Ou o *Terceiro*: así distinguíase. Véxase a nota 5.^a

se é dos humans corazóns
de defectos estar chéos?
Apoloxista do prócer
que hay que telo por sinceiro, (*)
dinos falando d'aquel
que foi home de trafego
no cortexo das rapazas,
das que recibira afeitos
á miúdo gasallosos
que atordaban seu cerebro;
e que damas linaxudas
poñíano en grave apreto,
cando o bó de Don Fernán
facialles galanteos,
traíndolle as mais das veces
disgustos d'abondo serios.

—
E d'él tamen se decía
que tiña afición ao alleo
aproveitando a ocasión
do seu grande valimento
na Corte, e do seu poder
de temibre cabaleiro.
Loitas de cote sostía
con fidalgos e pecheiros
a quen di lles arrincaba,

(*) Vasco de Aponte — Véxase a mesma nota 5.^a

xa por medios violentos
ou con promesas de compra,
fincas e cotos estensos;
en valuto sendo as queixas
que dábanse d'él á eito,
pois a Curia trampallona
fráxile en todol-os tempos,
en pró do rico as fallaba
escarnecendo aos plebeos.

Entre as cuestiós que sostiña
de interdictos d'este xénero
que carraxes producian
á rico-home tan soberbo,
unha tiña moi sonada
que tiráballe do xenio
dada a clas do litigante
qu'era inimigo tremendo.
Querelábase o Cabildo
do nomeado convento (*)
ao rey Don Xoan o *Segundo*,
de que o nobre cabaleiro
leváralles moitos bens (6.ª)
que retiña no seu feudo,
sin vel-a maneira fácele
e legal de devolverllos;

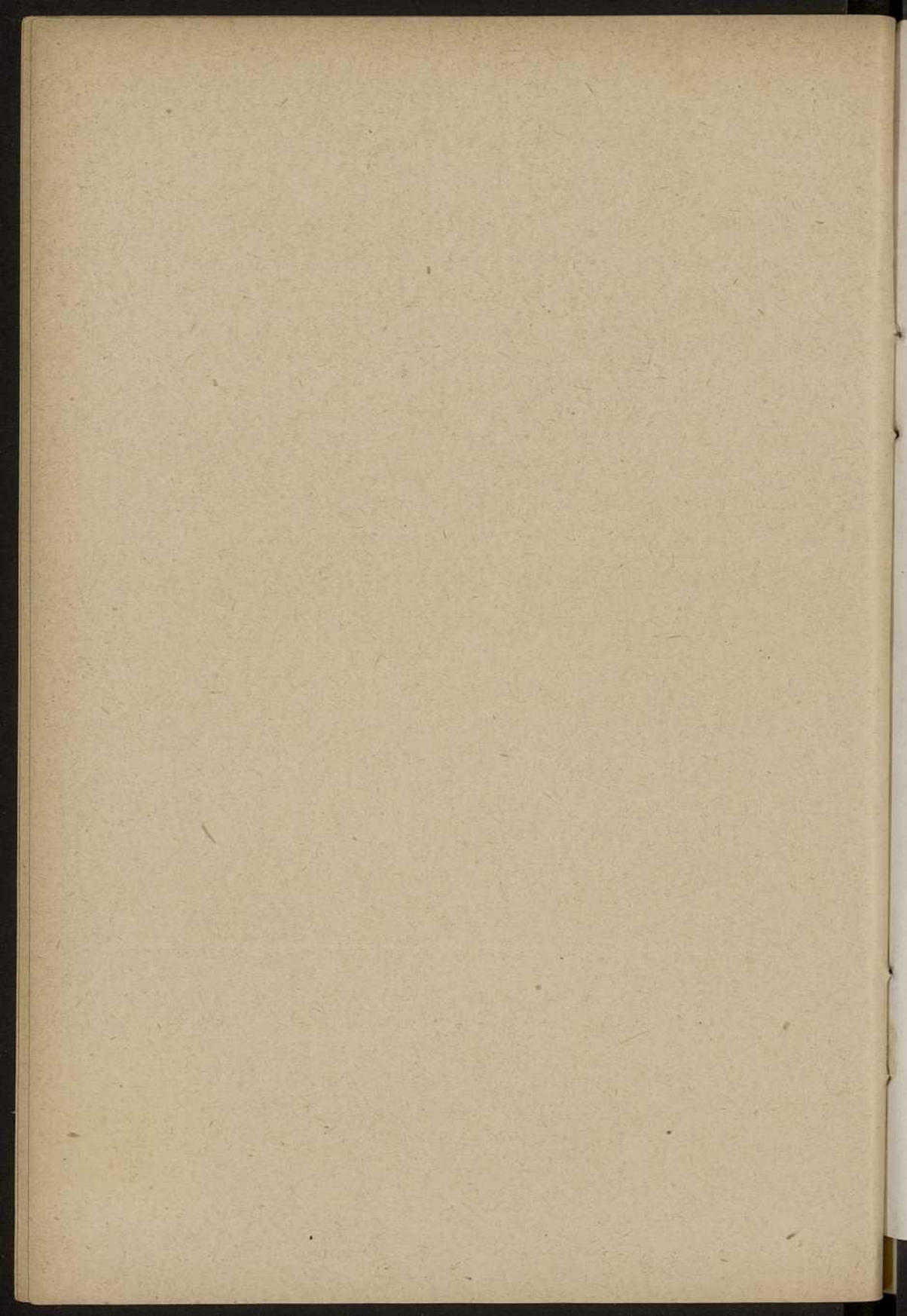
(*) Vêxase a nota 7.ª ou sexa a derradeira.

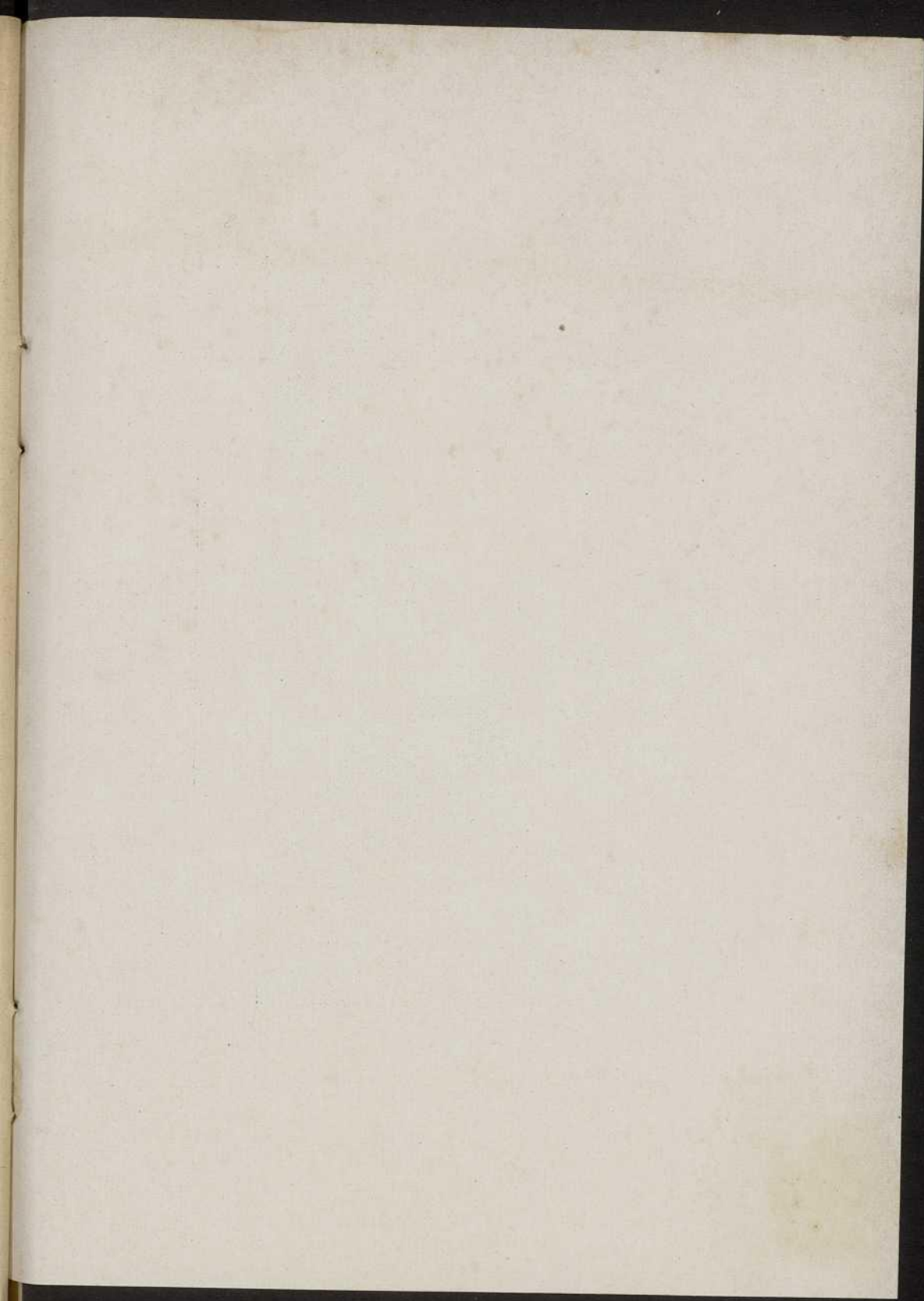
asi como alguns vasallos
intre os que estaba un tal Diego
de Samboulo, criado fiel
dos coéngos do moesteiro,
«que tiña preso en cadẽas»
sin causa tere para elo.
Contestaba Don Fernán,
que os bens obxeto do preito
eran seus por xusta herencia,
non asi dos de Caaveiro;
e que o Diego de Samboulo
se é certo que ó tiña preso,
fora por sere un rapaz
de antecedentes incertos,
que por mor das tolerías
que de cote iba facendo,
tiña o pais conturbado
sin ver n-él paz nin sosego.

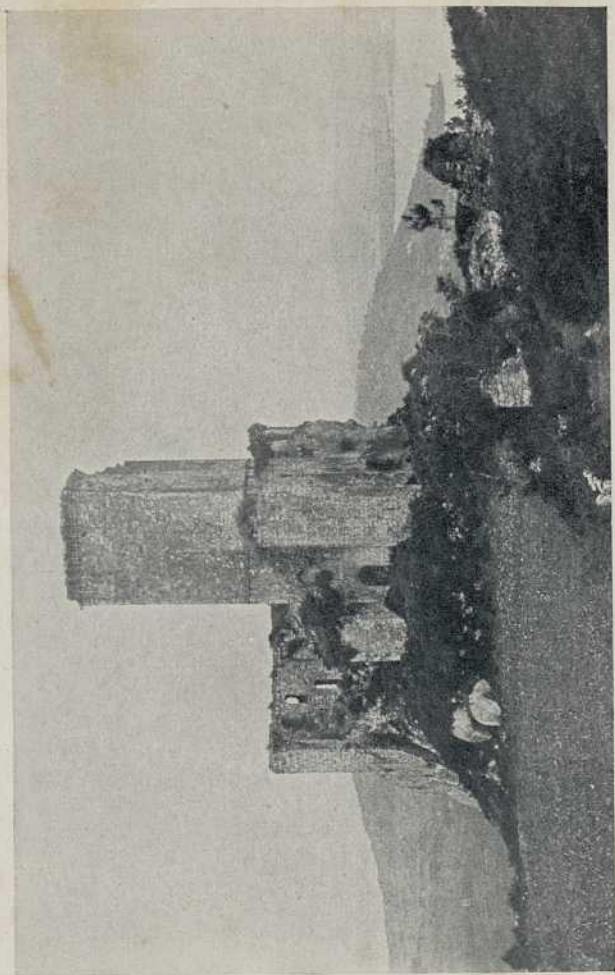
—

N-este litixio corrían
os días e anos enteiros,
sin que Don Xoan se incrinase
d'un modo franco e concreto,
pra dare axiña a razon
á preiteantes tan rechos.
E nas mentres que o monarca
largas iba dando ao preito,
dirimíanse as discordias

á funstancazos soberbos
intre as hostes de Fernán
e as xentes do moesteiro;
que os frades saber vestían
á cota, e poñel-o elmo,
largando unha rebolada
pra botare á un ao inferno,
como facer oración
ganando almas para o Ceo;
que así como agora as formas
cúbrense de certo xeito
entre as xentes de cogula
visto o progreso dos tempos...
entón, as formas sobran
e ao grau marchaban dereitos...

Fotogr. é Imp. Ferrer

Ruinas del Castillo de Andrade

J. Avellan, fotog.^o

PARTE SEGUNDA

Horas tristes, horas tristes,
horas d'estrano pesar:
¿qué querés de mñ? ¡Marchaivos!
marchaivos e non volvais!

Manuel Núñez González: SALAYOS.

I

Sona o crarín: as belicosas hostes
de Caaveiro e de Andrade, para a luita
preparadas están, e desexosas
de lavaren con sangue as suas inxurias.

Atácanse por fin, vertixinosas,
con marcado carraxe e con bravura;
e intre sona un mandobre escentilante
outro mandobre con ardor retumba.

O Prior do Convento, na refrega,
buscando vai con ollos de curuxa
ao nobre cabaleiro Fernán Pérez,
que tamén busca ao xefe dos cogulas.

Atópanse de súpeto os rivales:
se miden as distancias, e con fúrea
se lanzan e arremeten anhelantes
de quedar un dos dous n-aquela luita.

Creban as lanzas n-aceirada cota,
resôan forte as mazas n-armadura
que co a impetú febril, tamén se creban;
e as espadas dispidas no ar se cruzan.
—¡Toma por meu Patrón! Caaveiro berra
tirando unha estocada alta e segura.
—¡Toma por meu abô! Fernán responde
c'un fustancazo, e o ferro seu fulgura.
—¡Ruin cabaleiro, arroubador de honras!...
—¡Frade birbón, encobridor de bruxas!...
e intre trastazos e requebros tales,
romate non se vé n-aquela luita.

II

No balbor do ataque
onde os combatentes
d'un e d'outro bando
cegos se acometen
sin piedá nin tregua, mandobres largando
que as cabezas fenden,
Diego de Samboulo, cal visión dantesca
súpeto aparece,
abrindose corro, terror infundindo
nas hostes punxentes.

Dirixese axiña
á todo correre
onde se alcontraban
loitando con febre
Caaveiro e o de Andrade, e dilles moi alto
maxestosamente:

—«Tregua no combate, que Dios non permite
que sangue reguedes,
por ruíns apetitos tan desordenados
que vos acometen.»

«Que as loitas na vida
laudabres son sempre
cando se provocan
pol-o que ennobrece;
e non cal vosoutros, hirsutos señores
de poder inxente,
que d'él abusades, seguindo costumes
tan concupiscentes,
de unha sociedade farta de impudicias
que todo ó empodrece.

«Baixade os acciros
e non derramedes
por mor da Cobiza
mais sangue inocente;
que canto mais altos na social escada
lugar ocupedes,
mais sorte d'exemplos da sana doutrina

que a Moral prevee,
con vosos vasallos, con vosas persöas
observar debedes.»

E así lles falando
sentenciosamente
Diego de Samboulo
axiña escurece;
deixando corridos con tales verdades
aos dous combatentes
que paran na loita; xurando o de Andrade
vengárese en breve
do mozo atrevido, que en custiós alleas
pretendeu meterse.

III

Silenciosa estaba a noite:
a Terra, dormida estaba
sin que a mais lixeira bris
do sono fora á espertala
en que xacía tranquila.
As folerpas se arrumbaban
e estendian sobre a Terra
cales perlas nacaradas,
cröando en manto niveiro
vals, outeiros e montanas,
formando cuadro fantástico

da pintoresca bisbarra
do Señor da Ponte de Eume,
inda mais idealizada
pol-o vivo escentileo
que garimoso regala,
espallándoo sobre d'ela
o meiguíño astro de prata.

—
Todo é misterio na noite
d'aquel Xanceiro tan crara;
todo aparece tranquilo
na pintoresca bisbarra;
sin que a mais suave brisa
n-arboreda rande as ramas,
nin a curuxa se sinta,
nin a cóbrega suabiaba,
nin a ran cantar se note
nin bate o morcego as às...

*
* *

No xigantesco castelo
tamen o acougo reinaba:
os seus mouros torreós
cubren vestimenta branca,
e os seus glácis anchurosos
somellan branquiñas sabas.
Alba é a borda que ó rodea,
almëas e cásas-matas,

como as pontes levadizas,
os volados das ventanas,
adarves e pralaformas,
que facían d' esta fábrika
n-aquela noite de lúa
na que abondaba a nevada,
mansión da fría Siberia,
místico e máxico alcázar.

—
Os rastrillos e as poternas
con fortes pechos se gardan;
levantada vése a ponte
principal do mouro alcázar;
nos matalacáns, centinelas
acurrunchados velaban;
e sobre aceso braseiro,
aló, no corpo da guardia,
soldados de Don Fernán
sin cruzaren parolada,
tamen acurrunchadiños
da friaxe se quentaban.

IV

E na mais alta torre do castelo,
fundido en prisión lóbrega,
xace a alma nobre d' un rapaz garrido
que quediño salouca.

Mella non fai a xiada no seu corpo,
nin a lúa ó namora,
ao ire á ferir c' o seu fulgor as reixas
da mansión que o aprisóa.

Absorto se hacha en tristes pensamentos
que o seu celebre atordan,
sin conocél-as causas das suas cuitas
nin as penas que ó acoran.

Era o pobriño Diego, aquel bohemio
de vida misteriosa,
que pesadas cadēas arrastrando,
quixo sua sorte tola,

Privar da libértá, savia da vida,
facultade formosa
nos racionales seres vinculada,
e qu' eles mesmos tronzan.

—«¿Qué maldás cometin, eu, n-este mundo,
—cramaba o pobre ilota,—
pra qu' esta sociedade relaxada
me bote a sua pezoña?

«¿Qué fixen eu, pra libértá privárseme
que a Natureza dona,
se a Natureza libre así crioume,
e na mais qu' ela soya

«Arrebatarma pode, sin que os homes
as suas leis se opoñan,
pol-as moitas razóns qu' eles aleguen
e moita á sua forza?»

V

E d' esta sorte xemía,
e suas coitas afogaba
preso na torre sombría,
o que grilós arrastraba
pol-a cruel tiranía.

Linda planta que florece
sobre d' un terréo aermado,
pronto se ve qu' esmorece;
por ser sino malfadado
non se logre ó qu' ennobrece.

Que Diego, planta nascida
de delicados perfumes,
sosmente atopou na vida,
moitas mágoas e acidumes,
premio d' alma ennobreceda.

VI

Comenza á estrelecer: a lúa bella,
perde do seu fulgor co a lus d'Aurora
que moi quediñamente vai nacendo
arreducindo e crarexando as sombras
d'aquela noite diáfana, apacibre,
mais chea de treboadas para o ilota,
que pechado na torre, salayaba,
sin atopar consolo nas suas coitas.

—
O alumear do solermiño astro
c'o doce crarexar da leda Aurora,
animar vai seu corazón dorido
por mor da sociedade avariciosa.
Pacendo o gando amado, cantas veces,
n-aquela edá das ilusiós formosas,
deitado na pradeira moluriña
víu surxir él a lus arroubadora
que á mente lle levaba lembranzas
d'outra vida mais plácida e afagosa.

*
* *
*

En confuso tropel, por seu celebre,
con ansiedá febril, degoiradora,
pasando fuxe o moesteiro místico
niño encantado de milllores horas;
e as montanas soberbas que ó circundan,

as fragas que lle prestan frescas sombras,
a chouza que s'estende longamente
c'os toxales, os piños e as congostras;
o gorxexo das aves misturado
c'o tanxer da campana melancónica;
e o gorgulleo das ágoas na fontenla
c'o ruxir que na praya fan as ondas.

Recordos gratos, soasmentes lembranzas
de realidás pasadas que hoxe folgan,
e que acidando van mais sua existencia,
e que aumentando van mais suas congoxas.
—¡Fuxir, fuxir de ahí visións funestas,
presto fuxide, maldecidas sombras,
que acougo eterno quere o meu espírito
deixando a vil materia que o empezoña!

*
* *

E á Dios cramando o misero cautivo,
e así abatido en aflicións tan fondas,
a porta da prisión renxeu ao punto
empuxada por forza misteriosa...
Súpetamente á ela se dirixe,
as escaleiras salva, e á prateira
do alto torreón chega; a sua vista,
que vai feril-a craridá d'Aurora,
pol-a bisbarra estende, que inda sigue
entregándose ao sono en que repousa.

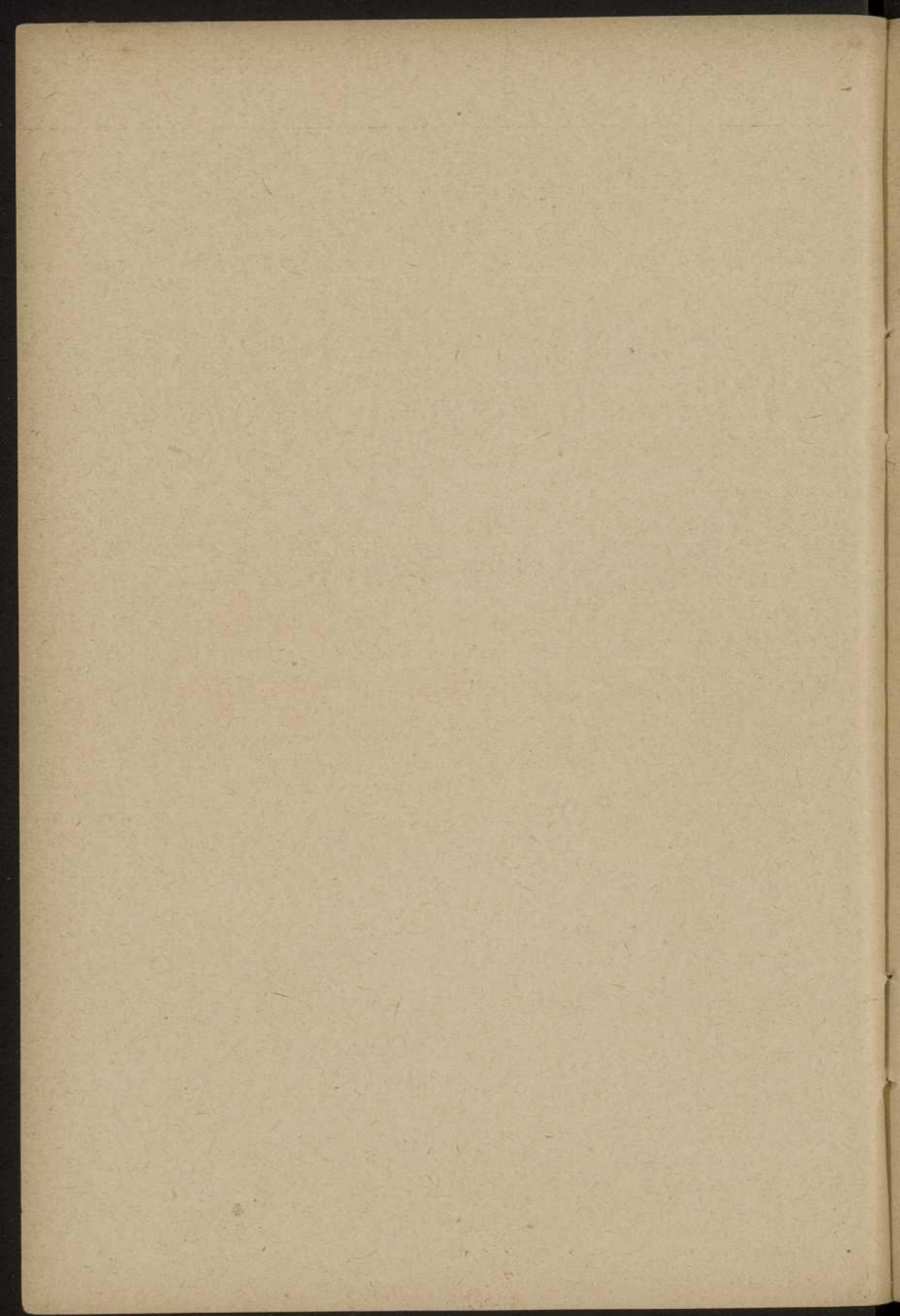
Arrechégase á almêa, mide a altura
que dende o chan á aquela se prolonga;
crava seus ollos no azurado Céu
que resprandece mais co a lus formosa.

—Gracias meu Dios que oiches miñas súplicas
e que van ter romate as miñas coilas...
¡A sociedade rechazou ao tolo...
é o tolo á sociedade rechaza agora!...
E chegándose mais d'almêa á beira,
nos labios seus triste sonrisa asoma...
perde o sentido... e o corpo voltexando
pol-os ars, á estrelarse foi nas rocas... (7.ª)

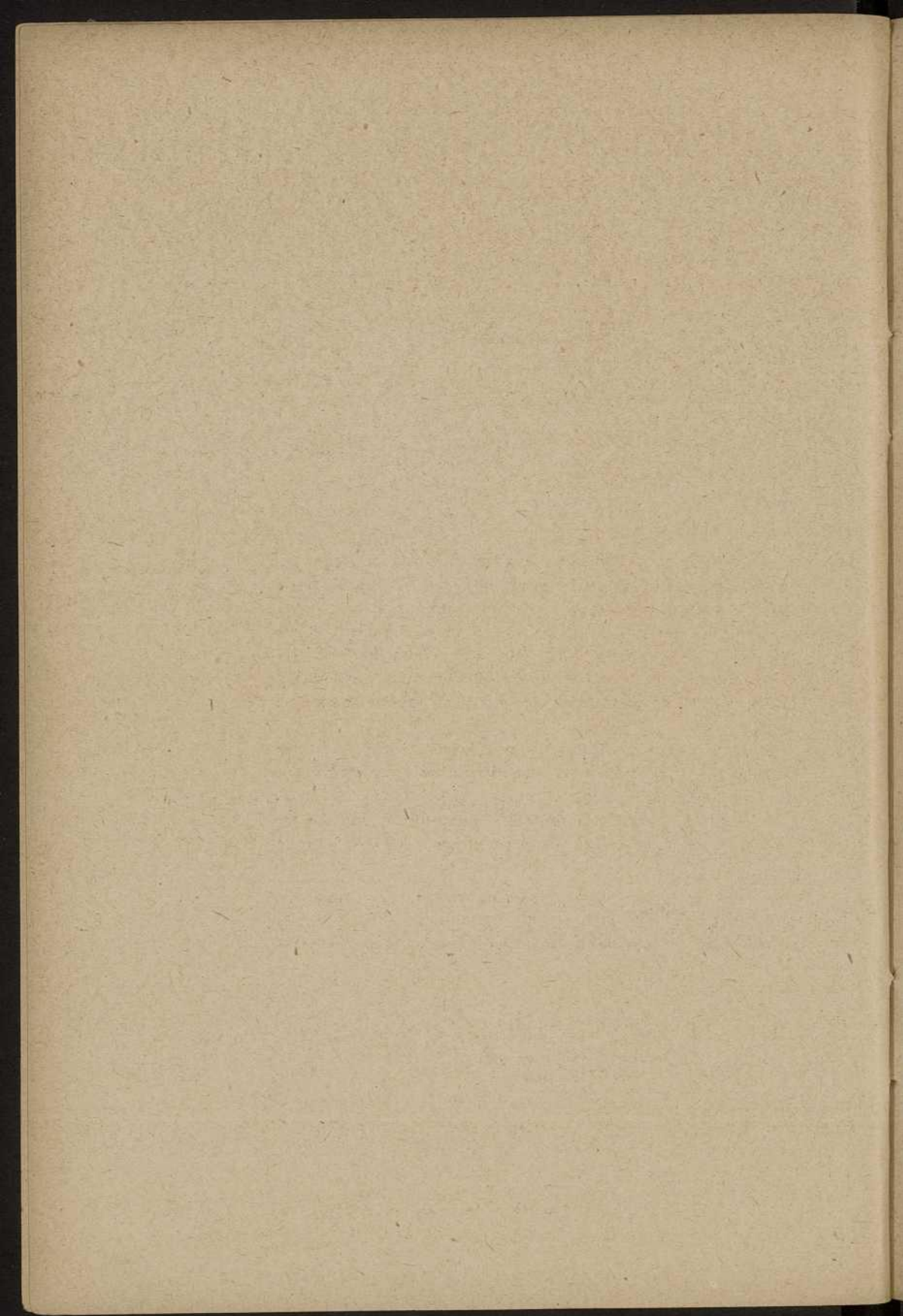
* * *

Paz eterna á buscar foi seu espritu
cansado de sufrir na vida as loitas
que proporciona un mundo relaxado
onde non caben n-él as almas boas.

FIN

NOTAS DE SAMBOULO

NOTAS

1.^A

O moesteiro de Caaveiro

Este moesteiro, foi sin dubida nos seus comenzos, dá orden de San Benito; mais na Era 1173, según tivemos ocasión de observar en varios documentos (1) fóraexa de coengos reglares da de San Agustín, constando así pol-os privilexios que na propia Era e outras que se señalan mais adiante, otorgou o emperador Alfonso VII aos priores e coengos d'aquela, e derradeiros. (2)

Moitos escritores antigos e modernos, trataron d'esta Colexiata, atribuíndose a súa fundación á San Rosende, por sere lugar onde o Santo poidera adicarse mais facelmente á vida contemplativa elexindo o punto chamado "*Caabeiro que es lo mismo que sitio de Cueva*

(1) D'un preito que tivo o Cabildo de Caaveiro, c'os frades do Moesteiro de Monfero;—Sigro XVII.

(2) A Colexiata de Caaveiro está convertida hoxe, en recreativa mansión do acaudalado propietario D. Pío García Espinosa.

o hondura grande, (1) retiro o mais xeitoso para o seu intento, que parece que soasmentes a Natureza fixoo para o seu fin, e inútile para outro algún da vida humana. (2)

Os xuícios dos tales escritores que poidemos reco-ller, cuáseque todos estan contestes en que o fundador foi San Rosende, intre os que se hachan Morales (Ambrosio) que dí; que (3) "Caaveyro és un priorato de patronazgo Real entre Mondoñedo y la Coruña. Fundolo S. Rudesindo en lugar fragosísimo, así que cuesta muy caro el llegar a él a pié que a caballo quase es imposible, y con esto tiene bien fundada su soledad. Los Canónigos Reglares de allí, tienen en toda veneración los ornamentos con que S. Rudesindo decia misa, Casulla, Caliz y lo demas. El vulgo dice que todo era de los Apóstoles. Esto tuve por relación que la peste me cerró el camino para allá."

O P. Florez tratando tamen de Caaveiro (4) escribe d'esta forma:

"Castellá dice que en su juventud fué S. Rosendo Prior del Monasterio de Cabeiro junto al Ferrol. Morales y Yepes dicen que el Santo edificó aquella casa siendo Obispo de Mondoñedo; Argaiz que antes, sien-

(1) *Theatro Eclesiastico de la Sta y g^{ra} de Mondoñedo y Relación histórica de sus Oby^{os}*; Copia manuscrita atribuida á D.ⁿ Manuel Fran^{co} Navarrete, bispo que foi d'aquela diócesis e dempois arzobispo de Burgos, e continuada por autor descoñecido hastra ó remate do sigro XVIII—pax: 103, 110. Bib. part. do meu curmán Euxenio Carré Aldao.

(2) Id. id. id.

(3) *Viage de Ambrosio de Morales por orden del rey Don Philippe II* etc.—Madrid 1765—Pag. 150.

(4) *España Sagrada*—t. 18—pag. 77.

do persona particular. Sábese por su historia que el Santo le fundó. No dice si antes o despues de ser Obispo; pero refiere, que siéndolo, edificó algunos Monasterios, donde se retiraba á ejercicios espirituales, y uno de ellos parece el presente por ser muy distante del lugar de la Sede. Hoy es de Canónigos Regulares, cerca de Puentes de Eume, en un profundo valle, cercado de cumbres y breñas que casi es imposible entrar allí a caballo.....»

Sobre da etimoloxía de Caaveiro hai as apreciacións que siguen, segun aparece en antigos documentos:

Calauero, *Calauario* y *Calauero* de lugar abundante en "Calaveras,; alguns din que quizaves veña de *Calvus*, rapado ou ermo.

O noso sabio amigo D. Leandro de Saralegui y Medina no seu erudito folleto *San Martin de Jubia* (1), ao indicar a institución do este moesteiro, dinos referíndose ao de Caaveiro:

"..... lo mismo que de la famosa Colegiata de canónigos reglares de San Agustín, de San Juan de Caabeiro, erigida—lejos de los peligros del mundo— en el fondo de las infrecuentadas asperezas de la parroquia de Santiago de Capela, donde un concepto á nuestro parecer exagerado, de la influencia de las colonias griegas en Galicia, continuación de la creencia general ya en su tiempo á que alude Justino (*Galliaecæ autem græcam sibi originem asserunt*. Ins, Lib. XLLV, III) surgió á algunos de nuestros historiado-

(1) «Apuntes históricos». 3.ª Edición—pag. 10—1800—Ferrol—Imp. y Lib. de Hijos de R. Pita.

res contemporáneos la idea,—que Vereá y Aguiar emitió el primero,—de haber existido el culto de los cabiros pelásgicos, (*Historia de Galicia*, Ferrol 1838, Investigación X) con el que se pretende relacionar el nombre de Caabeiro, que no es el primitivo, sinó el moderno del lugar donde estuvo edificado el templo, llamado anteriormente Calaqueiro, Caaueyro, y en los documentos latinos más antiguos, Calauario ó Calabaryo, de *Calavariæ*, traducción de la palabra hebrea y siríaca *Gólgatha*, o sea calavera ó cráneo, aplicada, por su forma semejante á la de estos, al monte eternamente célebre en los anales del mundo cuya configuración recuerda la escueta colina bañada por las aguas confluentes del Sesin y el Eume, que ilustró la santidad de nuestro preclaro fundador y glorioso Obispo dumiense.,,

2.^A*San Rosende*

Segun o testimoyo de escritores de creto, San Rosende foi neto do Conde D. Hermenexildo e de Doña Ermesenda, sua muller. Descendia aquel de sangue real e parente moi achegado do Rey Don Alonso III o *Magno*, sendo seu maordomo, e estando ao seu coidado o goberno das Cidades de Oporto, e Tuy, como seu Capitan Xeneral.

O dito conde Don Hermenexildo, tivo por fillo, ao Conde Don Gutierre que conservou as mesmas dinidades do seu pai. Casou con Doña Ildara, dama moi acaudalada e principal; e tiveron por fillo primoxenito á San Rosende.

Nasceu este virtuoso varon na 5.ª feira do 26 de San Martiño do ano 907 "en aquella parte—dí un biografo—de la provincia entre Duero y Miño de que el Conde Don Gutierre tenía el Gobierno y en especial de la *villa de Sala* sita cerca de la Ciudad de Oporto y la falda ó ladera que tiene por nombre Cordoua, y en él vivía la Condesa Doña Aldara.,,

Foi bautizado na capelá de San Salvador que había no cume do dito monte, e na que acostumaba á sua nai facer oracion dende á sua casa de Sala.

Recibiu o santo unha crianza brillantísima; tanto era o seu saber e as suas virtudes, que aos 28 anos de idade, fora elexido bispo de Mondoñedo á pedimento do crero e o pobo d'aquela vila, interesándose tamen n-elo Galicia enteira.

Renunciou Rosende tal dinidade, levado da sua humildá e o pouco aprecio que facía de sí mesmo, téndose por indino e incapaz para somellante cargo; mais foron tantos os rogos que se lle fixeron, que ao derradeiro aceptouno.

Desempeñouno de tal xeito tanto no espiritual como no temporal, que merecía as loubanzas de todos. Na guerra c'os normandos, peleou persoalmente contra d'eles; e co seu valor e pericia, foron "rechazados, destruídos y derrotados varias veces."

Era pouco amante ao barullo do mundo; en troques, moi incrinado a vida moástica, pol-o que, fundou o Moesteiro de Celanova no ano 936 con aprobacion e licencia do rey Dón Ramiro de León. Como este Moesterio achábase d'abondo arredrado de Mondoñedo e non podería arrechegarse a él pra facer vida contemplativa, escolleu mais preto outro lugar, no que mais facilmente poidera asistir e fundou n-él outro moesteiro. O lugar dito nomeábase "Caabeiro que es lo mismo que sitio de cueva ó hondura grande," retiro o millor para o seu intento "que parece que solo la naturaleza lo hizo para este fin y ynútil para otro alguno de la vida humana." (1)

(1) Theatro Eclesiástico de la S.^a. Yglesia de Mondoñedo, etc., etc., p. 110.

Con vida tan exemplar e amado tanto dos seus, gobernou o bispado de Mondoñedo moitos anos, hastra o de 965, en que o Crero e o pobo de Yría, pídiulle ao rey D. Sancho para o seu prelado, en ocasión de atoparse preso o bispo Sisnando por mandado do mesmo rey, home, o tal Sisnando que vivía máis como soldado que como sacerdote. Don Sancho atendeu a petición; e hachándose o Santo retirado en Caa-veiro, alí fórono buscar. Aceptou Rosende a nova dinidade; e n-esta conduciuse do mesmo xeito que na de Dumio, que gobernou hastra o ano de 967 no que morto o dito rey, escapouse Sisnando da prisión "la Noche de Navidad, se presentó en Yría y sorprendiendo á S. Rosendo dormido en su celda con una espada desnuda le amenazó de muerte si luego no renunciaba al gobierno de la Diócesis y abandonaba la Ciudad,, respondéndolle o Santo: "Sisnando a hierro matas? a hierro morirás!,,

E con efecto, compriuse a profecía; pois Sisnando morreu na batalla de Fornelos contra dos Normandos.

San Rosende deixou o bispado e retirouse á soedá que tanto apego lle tiña; facendo vida de relixoso, no mosteiro de Celanova, onde determinou acabal-a sua vida. Morto Franquila, primeiro Abade do dito mosteiro, nomeouse á San Rosende superior do mesmo, conservando esta dinidade hastra á sua morte. Otor-gou testamento no 17 de Xaneiro de 977, pasando á millor vida na 5.ª feira do primeiro de Marzo do propio ano.

Foi canonizado pol-o Papa Celestino III no ano de 1196.

3.ª*Reás privileixos de Caaveiro*

No 6 de Mayo do ano 1135, Era 1173, o Emperador D. Afonso e D.ª Berenguela, sua muller, librarón cédula na que se dí fan carta de doacion e confirmación á Eirexa de San Xoan de Caaveiro e ao Prior e Coengos d'ela, presentes e futuros, da mesma herdá *na que se estaba edificando e construíndo dito moesteiro*, que estaba entre os ríos Eume e Sesín, á par tir de Porto Pereira: fánlle así mesmo outras mercés, e á derradeira din, que o dito moesteiro o fundan c'o seu favor e consello &^a.

Algún tempo dempois, o dito Emperador D. Afonso, xuntamente co á sua muller e os seus fillos D. Sancho e D. Fernando, librarón outra Cédula na que din fan carta de testamento e confirmación á Eirexa de Caaveiro, sita entre os ríos Eume e Sessin e sua defen sión, no que poñen coto que ningunha persoa se entrometese a rompel-o coto de San Xoan, nin entrar n-el por forza nin d'outra maneira; e que os homes que alí morasen non fixesen "*folladeira*," nin "*pelidei-rla*," á ningún foro, se non ao Prior e Señores do dito moesteiro; e que se alí fose outro home que quixese

ter outro Señor, que o botasen fora e a mitá dos seus béns quedasen ao moesteiro; e que así mesmo manda e confirma nos bens que dito moesteiro tivese fora do dito Coto; e dito coto demarcouno dende o sitio que se dí Porto Pereira, de alí á Caidar; de alí á Comba de Ricado; de alí á Mamoá de Torones; de alí á Vila Furada; de alí á Castro Rairiz; de alí á Castro Malo; de alí á Trucida Mala; de alí ao Carballo de Frutuoso; de alí ao Pousadeiro de Nazarios, de alí á Quintián; de alí á Entrambos montes; de alí á Porto de Veedo; de alí á Grandaoy; de alí á Santa Cruz; de alí ao Castro Carvio; de alí á Nazarios; de alí ao Castro de Moe; de alí pola fonte de Gunturís; de alí sobre o lugar de Auliande; de alí por Prada; e de alí polas Incrucilladas de Cruvillon; de alí á Darma de Hillarca; de alí ao Monte Longo; de alí ao Rego de Vidueiro; de alí, ao Rego de Sanguinêdo; e de alí ao Porto de Pereira donde comenzou. Foi feito este Privilexio cando viña o dito Emperador da guerra contra dos mouros aos que lles había ganados as cibdades de Anduxar, Calatrava, Santa Eufemia e outras moitas.

E mais tarde, aínda o referido Emperador D. Afonso, xuntamente coa súa muller e c'os seus fillos Don Sancho e D. Fernando, despachou outra Cédula en que dí fai carta de testamento, doación, confesión, e confirmación perpétua ao Moesteiro de Caaveiro, por remedio d'as súas almas, do Coto, con todo seu Carballo, xuros e pertencias; e manda que ninguén se atreva á usurpalo dito Coto; e prosigue con todas as demais provisións e mercés referidas no privilexio anterior.

No 12 de Nadal do ano 1232 o Rey D. Fernando III o *Santo* confirma á Caaveiro todos os privilexios outorgados polos seus antepasados.

No 12 do propio mes do ano 1254, o Rey D. Afonso X o *Sabio* confirmou a Cedula anterior de seu pai.

No 17 do mesmo mes do ano 1267 o mesmo Rey D. Afonso confirmou a Caaveiro todo o otorgado polo Señor Emperador.

No 19 de Marzo do ano 1281, o mesmo Rey Don Afonso, confirma a Cédula dada polo Emperador o ano 1135, e manda se garde.

No 15 San Martiño do ano 1302, o Rey D. Fernando IV o *Emplazado* confirma os privilexios de seus antepasados.

No 17 de Nadal do ano 1312 o Rey D. Afonso IX° librou Cedula igual á que antecede.

No 1.º de Abril do ano 1361, o Rey D. Pedro o *Xusticiero* librou Cedula na mesma forma.

No 30 de San Xoan, ano de 1369, o mesmo Rey D. Pedro librou outra Cédula na propia forma.

O Rey D. Enrique II librou tamen outra Cedula do mesmo xeito.

No 8 de Abril do ano 1381, o Rey Don Xoan I^o librou outra Cedula cal-a referida.

No 18 de Setembro do ano 1390 o Rey D. Enrique III o *Doliente* despachou outra Cedula na mesma forma.

No 8 de Marzo do ano 1420, o Rey Don Xoan II librou outra Cedula como as antecedentes.

No 8 de Octono do ano 1460, o Rey D. Enrique IV despachou Cedula na mesma forma.

No 15 de Marzo do ano 1467 o dito Rey D. Enrique, librou outra do mesmo xeito.

No 8 de Octono do 1480 os Reis D. Fernando e D.ª Sabela libraron cedula na mesma forma.

De todas estas mercés ou privilexios que van nomeados, informounos un preito que houbo entre o Moesteiro de Monfero e D. Xosé de Vergara, Prior da Colexiata de Caaveiro sobre conturbacion e forza de bens que fixo o dito Prior ao referido Moesteiro, e o cal preito, que tivemos ocasión de examinar, principiou no 8 de Agosto do ano 1692.

4.^a

*Servicios e demais dereitos que
tiña a Colexiata de Caaveiro
dentro do seu coto*

—“Es costumbre en todo el coto quando algun vasallo fallece de dar al prior el mejor buey o baca o vestia o quadrupea que tuviere y en las feligresias de Cavañas y en la faera y Riba de Ume y en Seoane de seixo aliende de la lutosa tiene el prior la mitad de la capa del que falleziere si fuere onbre y la mitad de la saya si fuere muger.”—

—“tiene el prior las Raciones del mon.^o y otras dos Raciones en todos los fueros que se partan con los canonigos.”—

—“tiene mas el prior las montaneñas que es el diezmo de todos los puercos que vienen a cevarse al coto.”—

—“tiene mas los ventosios que son todos los qua-

dropios que andouieron sin dueño en el coto con la jurisdicción mero mixto ynperio y penas de camara.”—

—“tiene mas el prior de cada vasallo del dicho coto una coleta que son nueve blancas cada año.”—

—“tiene mas el prior y los canonigos una comida en cada granero cada un año la qual le an de dar en vianda y no en dineros al prior y los dos o tres canonigos con su jente y asi lo tienen por sentencia confirmada del rey don juan y sellada.”—

—“tiene mas que si el prior quiere hacer una nao son obligados los vasallos del coto de darle un mastil para ella.”—

—“tiene mas que si el prior tuviere algun pleyto o necesidad en la corte del rey llamando los hombres del coto y dandoles cuenta della son obligados a favorecerle para la costa segun la calidad del pleyto o negocio que llevare.”—

—“tiene mas las ltuosas de las quadrupeas y capas y sayas y ovejas y pan como dicho es.”—

—“tiene mas que en cada casa de todos los vasallos del dho coto son obligados cada año a dar una cena a las bestias del prior y navos si los oviere y de comer para el moço que con ellas andoviere.”—

—“tiene mas que quando algun vasallo de dho coto se sale a morar fuera de la jurisdicion tiene perdida la mitad de la hazienda para el prior salvo si se aviene con el dho prior.”—

Tiña ademais o Prior todol-os casares do dito Coto e dábaos e quitábaos como propios, “y cada e quando que baca algun casar por muerte de marido y muger la puede dar a quien quisiere y quando muere el

marido es obligada la muger a venyr a besar la mano al prior y confirmar el fuero con algun servicio.,—

Os que tiñan as granxas do Prior estaban obrigados pol-as vendimas de viren en persoa cada un coa sua besta á servir ao Prior e Ccengos sin outra obrigacion que lles daren de comer.

—“En los Beneficios de Riva de Ume y faera quando acaece morir algun feligres aliende la lutosa que paga a de dar al prior y al cura dos ovejas y dos celemines de pan los quales se parten entre ambos a dos.,—“y al prior se debe en las otras feligresias donde pagan las medias capas.,—

—“tiene mas que los feligreses de la capela son obligados los savados de la quaresma a llevar tierra sobre las sepolturas del monest.^o y servire a la casa para cobrirla y repararla.,—

Levaba tamen o Prior, todo o Beneficio do Seoane do Seixo, que era capela sua; á metade do que rendaba o de Ribadeume; e a metade do da Faeira, onde tiña unha gran abellariza.

Presentaba *insolidum* os Beneficios curados de S. Estebo de Eiris, St.^a Crus do Salto, St.^a Aya de Soaserri, St.^a M.ª de Cavalar, *SANVOULO*, S. Pedro de Eume, San Pedro da Faeira, Santiago de Bermuy, St.^a Maria de Ribadeume, San Xurxo de Queixeiro, e St.^a Mariña de Taboada; e as capelas de Santiago da Capela, San Martiño de Goente e San Xoan do Seixo.

Poseía ademais do referido, moitos foros, rendas &^a &^a que eran pertencencia do Prior sin a mesa capitular; e que non facemos aqui relazon d'eles por non alongar este traballo.

Pol-o mesmo motivo, tampouco referiremos os béns, rendas, regalias, beneficios, presentaciós, e outras prebendas que disfrutaba fora do Coto.

Estas noticias están tomadas d'un inventario de todas as pertencencias da Colexiata de Caaveiro feito o ano de 1545, e que nos proporcionou un garimoso amigo noso.

5.^A*Os Andrades*

Podentosa foi a familia dos Andrades e das mais linaxudas e ilustres de Galicia: os xenealoxistas fana remontar á Bermudo Pérez de Trava Freire de Andrade, casado con Tareixa Enríquez hirman do Rey Afonso I.^o de Portugal.

Dada a clas d'este traballo e dadal-as escasas facultades nosas, non nos propoñemos facel-a apoloxía da familia dita. D'ela trataron outros con verdadeira fortuna intre os que se atopan o discreto Vasco de Aponte, (1), P. Gándara (2) e Fernán Martís, coetáneos pode que decírese, e moi singularmente o derra-deiro, por haber sido capelan de Fernán Pérez o *Boo*

(1) VICETTO: *Historia de Galicia*. Tom 6.º pax. 32, 33 e siguientes. No Apéndice General do dito tomo, publica a *Relación de algunas Casas y Linages de Galicia* intre as que se hacha *Casa de Andrada*, escrita por Vasco de Aponte p. 418.

(2) *Armas y Triunfos*, p. 312 y 304. Sobre d'este célebre xenealoxista e cronógrafo, acaba d'emprentar en Buenos Aires—(1902, 1 t. 160 p.)—un *Ensayo critico-histórico y bibliográfico*, ó fecundo escritor e bo gallego D. Benigno Teijeiro Martínez, catedrático de Historia no Colexio nacional e na Escola normal do Uruguay. E un traballo por todo-os conceptos moi interesante.

(1) os que deron mostras craras e datos moi concretos da preponderancia dos ascendentes e descendentes d'este ilustre varon, e da súa influencia que tivo en Galicia, León e Castela.

Referíndonos soasmentes á Fernán Pérez o *Boo* e ao seu neto (2) nomeado tamen Fernán Pérez III o *Boo*, como aquel, ou o *Mozo* por outro nome, por seren os que se citan n-esta leenda, e especialmente o derradeiro que figura n-ela como un dos protagonistas, consina Fernán Martís, (3) ao respecto do primeiro, que "foi fillo de Roy Freire dandrade et por my creede de certo ique aeste tenpo que este liuro foi escripto (4) que este fernan perez era omellor hóm que auía entónce en Galicia dos codes ou rrico hóms afora. Et sabede que el aeste tenpo era hóm de duzentos hóms de caualo armados a todo punto. Et era

(1) *Crónica Troyana*; Códice gallego del siglo XIV. pub. por Andrés Martínez Salazar 2 vol. La Coruña. Imp. de la Casa de Misericordia—1900—p. XII vol. 1.º

(2) Según Vicetto,—N. cit. p. 33—tomándoo quizaves de Vasco d'Aponte, ou de conta propia, parece que Fernán Pérez o *Boo* tivo sucesión sendo o seu fillo Nuño Freire V o *Mao* pai de Pedro Fernández Andrade, que fluou novo, e de Fernán Pérez III o *Mozo*. Mais según a opinión que atopamos na *Crónica Troyana* (nota da p. XII) o Nuño Freire parece que foi sobriño e sucesor do *Boo*.

Tivémola ocasión de ver un árbol xenealóxico da casa dos Andrades formado no derradeiro tercio do sigro XVIII por un dos descendentes d'esta familia D. Pedro Simón Sánchez Boado, en vista de documentos que facilitáronlle do arquivo que o conde de Lemus tiña en Monforte. Consta do dito árbol que Fernán Pérez III o *Boo* era fillo de Nuño Freire de Andrade e de Doña María de Ulloa, neto de Pedro de Andrade e visneto de Fernán Pérez de Andrade o *Bo* privado do Rey D. Enrique II o das *Mercedes*.

(3) *Crónica Troyana* ob. cit. p. XII.

(4) Id. id. Foi escrito este códice na era 1411 ou sexa no ano 1373—Not. p. XII y 2º vol. p. 265.

señor da uila da Cruña e da uila de Betanços et da pont deum. Et ferrol et apónt deum derallas el rrey por sua herdade, et outrossy tambien era señor de neda et de Cedeysra et de sta marta et de Viueyro et de uillalua et de todos seus terminos de todas estas uilas et lugares et tá ben das terras chaas en todas estas comarquas en gisa que quantos homes morauan en todas las ditas uilas boos et lygeiros et a..... cuas.,

Dín outros escritores—P. Gándara—que foi tan potente, que fundou sete eirexas e moesteiros e sete pontes. Subsisten noticias certísimas de que fundou os conventos de San Francisco de Betanzos e Montefaro e a eirexa ou capela de Chanteiro; e quizaves as de San Francisco do Ferrol e Sto. Domingo de Ortigueira; un Hospital en Pontedeume e outro en Betanzos, éste baixo a advocación de San Bartolomé, que estaba no solar en que hoxe se hacha o convento das monxas da Anunciación, e a cargo dos frades de Montefaro. Mandou tamen fabricar o castelo de Andrade e poida que tamen os de Villalva e Narahío; as pontes do Porco, Xubia e Narahío; e o soberbo sobre do Eume, o millor de España segun o nomeado P. Gándara, opinando do mesmo xeito o P. Yepes ao tratar do moesteiro de Bergondo na *Crónica de San Benito*. Seu estilo, e os escudos de Fernán Pérez que abundan dentro das eirexas de Santiago e Sta. María de Betanzos, dín que foron labrados por órden sua.

Para dar unha mostra da opulencia señorial da casa d'Andrade, dínos Vasco de Aponte, que disfrutaba de renda 3500 cargas de viño e pan; de diñeiros en miu-

dencias ao pe de 200000 maravedís; e gran abundancia de boys, vacas, lardos, carneiros, cabritos, porcos galiñas, capós, perdices e variedá de pescados; á todo o que habería que aumentar unhas 3000 dobras que valían cada ano *la mano besada*. Tiña *soga* y *cuchillo* sobre de 3400 homes.

Contaba 730 vasallos en Villalva—60 a vila;—70 nos Villares; 170 en Pruzos; 60 en Ois; 330 en Ponte-deume e Andrade; 110 no Foro de Bezoucos; 400 no Ferrol e seu Alfoz e outros cotos que tiñan xuzgado, e en Serantes e Doniños; en San Mateo 120; en Nario sin o coto de Anca 110; nas Encrobas, Queixas e Bouzalonga 110; en Perves, Villamayor e o coto de Leiro etc., etc...

Din que batíu moeda; agregando o dito cronista: (1) “Y otra cosa tenía que valía tanto como todo esto que era el *gran Tesoro de Doblas y reales y moneda amonedada* que fizo de Fernán Pérez o *Boo.*,” (2)

Decíase d'este personaxe que se botaba sobre dos bens de uns moesteiros para fundare outros; e de investigacións levadas á efecto pouco tempo fai, por noso amigo Don Nicolás Fort Roldán, distinto escritor,

(1) *Casas y linages del reino de Galicia*. Parte 3.ª *Casa de Andrade*.

(2) Outros autores modernos sosteñen o contrario; mais Vasco d'Aponte asegura que a facultade de batir moeda de coiro e ouro, deralla o rey Don Enrique para facer obras como as que nomeamos n-esta mesma nota; vëndose n-estes tempos, inda algunhas moedas de ouro de non moitos quilates de valor (15 á 16 reas cada unha) cuyo exemplar d'estas, nol-amostrou D. José Yañez veciño que foi da Cruña hoxe falecido, á D. Manuel Murguía, D. Euxenio Carré e ao antor d'este traballo; e según o testimoyo do ilustre historiógrafo, á dita moeda era lexítima e das que fabricara aquel prócer.

resulta que o *Boo*, foi ademais Arrendador das Rendadas Reás no Reino de Galicia—salvo nos seus Estados—oficio tan aproveitado como noxoso, desempeñado xeneralmente por xudíos.

Seu sepulcro suntuoso, mais de mediana labra, consérvase na cirexa do ex-convento de San Francisco de Betanzos. Morreu tan podentoso cabaleiro, tal vez na 2.ª metade do ano 1397, (1) de idade octoxenaria.

Referíndose o supradito d'Aponte á Fernán Pérez III ou o *Mozo*, di: "Falemos del estado de la Casa de Fernán Pérez: tenía buenos quarenta escuderos, estos eran de *la tierra*; trahía continuos treinta o veinte y cinco quando menos veinte, quarenta o cincuenta peones, muchos pajes y mozos de cámara con todos los oficios que entonces podria tener un Señor; trahía continuamente dos o tres trompetas, toda la gente de su casa comian continuo Pantigro da Praza, y qualquier Villa o Ciudad que llegaba trahían por refrán: *Cocer Panadeiras que en la villa hé Fernán Pérez*," "De manera que Fernán Pérez no había otra tacha sino que era moi dado á mugeres."

Este Fernán, casou con "Doña María de Moscoso y de Montaos é de Dubra é de los Becerras de Cances, e de otro linage de que venía Ruy Fernández Nogeyrol y de otros de la parte de Orense y hubieron por hijo primogenito al Sr. Diego de Andrade (2)

(1) VICETTO ob. cit. di que morreu no ano 1407.

(2) Foi moi sonado na revolución popular dos hermandinos. Morreu en 1499, tendo por fillo a Fernando primeiro «conde de Villalva e de Andrade, príncipe de Caserta» e unha das glorias militares de Galicia e España no século XVI. Vicetto ob. cit. p. 34. nota

que casó con Doña María de las Mariñas: este Diego de Andrade á la muerte de su padre quedó por Señor: era verdadero cathólico, esforzado, justiciero, no estendía la *chanca mas de lo que cubría la manta.*„

Fernán Pérez o *Mozo* que herdou o señorío do seu pai Nuño Freire V o *Mao* en 1440, tivo outro hirmán chamado Pedro Fernández de Andrade de mais edade que él; mais morreu sendo mozo en vida de Nuño Freire no ano 1436; razon pol-a que o Fernán herdou o dito señorío, morrendo no ano 1468.

6.^A*Bens usurpados â Colexiata de
Caaveiro pol-a Casa de Andrade*

Moitísimas foron as rendas, regalías, presentaciós ou beneficios que a podentosa familia dos Andrades usurpou â Colexiata de Caaveiro—"las quales dhas prestancias y ben.^o simples los señores de la casa de andrade con otras cosas como abaxo dire tuvieron huçurpadas y las tienen agora y puede aver setenta años que los priores hernan perez de agreda y diego lopez de chantero capellanes del Rey don Ju.^o y Rey don enRique cobraron las posesiones de las dhas prestancias y beneficios simples y despues en tiempo de gomez freire y hernan perez de andrade su hijo priores que fueron del dho monest.^o se perdieron las cuales son estas con los casares y otras cosas que la dha casa de andrade lieva.,—&

De todo o mal levado pol-a dita familia entresacamos o que sigue por sere o mais notabre:

Tres partes do beneficio de Santa María de Doro-

ña e'os casares pertencentes á eirexa, que rendaban 13.000 mr.^s; o beneficio de Santa María de Centroña, sincura que valia 18.000 mr.^s; e o de Santiago de Boebre que valia 8.000 mr.^s; os cales tres beneficios donou á Colexiafa o Rey Don Fernando no ano de 1185 ás 10 das Kalendas de Agosto.

O beneficio de Sanamede de Laraxe que rendaba 6.000 mr.^s e que foi doazon da Condessa D.ª Sancha no ano de 1096: a cuarta parte do de Magalofes que valia 3.000 mr.^s; o de Santaya de Coiro co-a sua eirexa e outros bens donados no ano de 1247, e que valian 8.000 mr.^s o de Maniños donado por Rodrigo Floiran e a sua muller no ano de 1147 que rentaba 14.000 mr.^s o de Santiago de Franza con outros bens que rendaban 20.000 mr.^s e que foron doazon de Vermudo Ateriz no ano 1100: o de San Xiao de Mugar-dos con outros bens que daban 15.000 mr.^s donados por Florian Floriaz no ano 1114: ó de Santa María de Castro con outros bens donados por Floiran Gutierrez no ano de 1150 que rendaban moito mais de 15.000 mr.^s; o de San Martiño de Andrade que daba de preducto 6.000 mr.^s: o de Santa María de Hombre, que daba 16.000 mr.^s o de San Vicenzo de de... ecio (sic) que rentaba 5.000 mr.^s; e a cuarta parte do de San Xurxo de Queixeiro que daba de renda 3.000 mr.^s

O casar de Macarreyra en San Pedro de Grandal que rendaba 3.000 mr.^s, doazon de Pedro Bermudez de Andrade no ano de 1234; e os casares de San Vicenzo de Caamouco que rendaban 10.000 mr.^s donados por Sancho Sanchez no ano de 1133.

—“Iten o coto de velelle este coto dexo ferman pe-

rez quando el rey don juan e don enRique le quitaron la merindad que tenía del coto de cabeyro y quedose con muchas del que agora posee.,—

(Consta esto d'un inventario do ano 1545 que posee noso amigo D. César Vaamonde.)

7.ª E DERRADEIRA*Diego de Samboulo*

Para dal-o debido cumprimento á unha carta de Don Xoan II, feita en Toro no día 31 de Febreiro de 1432 á petición e ao favor do Prior e Coengos do Moesteiro de Caaveiro, os que se querelaban de que os Andrades habíanolles tomado varios bens e de outros perxudicios que lles causaban, foi requerido no dito ano e no nome dos citados Prior e Coengos, Pero Fernández de Andrade para que ademais dos bens por él retidos, entregáralles á *Diego de Samboulo* á quen tiña preso e fora sin dúbida ninguha, vasallo do Moesteiro, ou prendéranos dentro da súa xurisdición.

Pero Fernández de Andrade contesta ao requerimento o que sigue:

“Que Fernán Pérez su hermao siendo el dho. Pero Fernández en Castilla, prendiera a o dito Diego de Samboulo por ciertos eçesos e crimines quel avia fecho, e depois (da) venida do dito Pero Fernández, o dito Diego de Samboulo facendo no castelo de Andrad preso en cadeas de ferro para el proceder á

saver á verdade por via de dereyto e (cousa?) certa dos ecesos e crimines contra el opostos aquello que se achase por dereito de justia que o dito Diego de Samboulo sentendose rreo y culpado dos ditos ecesos e crimines, fofendo do castelo saltando de cima de bara (sic) del con as ditas cadeas, do cal salto veo á morrer, segun foy e e notorio e se mostrare per notarios publicos quando mester for e por ende que a el era ynposible de o entregar..

A xurisdición de Caaveiro confinaba co a de Pontedeume, ou sexa a dos Andrades con quen sostivo o moesteiro varios litixios sobre demarcación de límites, e intrusión dos ditos Señores na xurisdición d'aquel.

A partida trascrita, foi tirada do orixinal d'un d'esos preitos—manuscrito do sigro XVI—que como indicamos n-outro lugar, foinos facilitado por noso bondadoso amigo D. Andrés Martínez Salazar, xefe do Archivo Xeneral de Galicia, escritor loubado e paleógrafo insine.

Decatárase ó lector que na tal partida figure como declarante Pero Fernández de Andrade.

No noso traballo, omitimos á este personaxe; porque cando ocorreu o triste episodio do protagonista, atopábase aquel en Castela; sendo o verdadeiro autor da prisión, e polo tanto o autor moral do tráxico fin de Samboulo, Fernán Pérez de Andrade, o *Mozo*, hirman de Pero, e o que, cal espricamos n-outro lugar d'estas notas, herdou o señorío dos Andrades ao fallescemento de seu pai Nuño Freire, que morreu dempois que o seu fillo Pero.

Misteriosa foi á morte do noso héroe; que segun o

noso modo de discurrir, non sería tan criminal cando recramaba á sua entrega o Prior de Caaveiro como amo e Señor d'el.

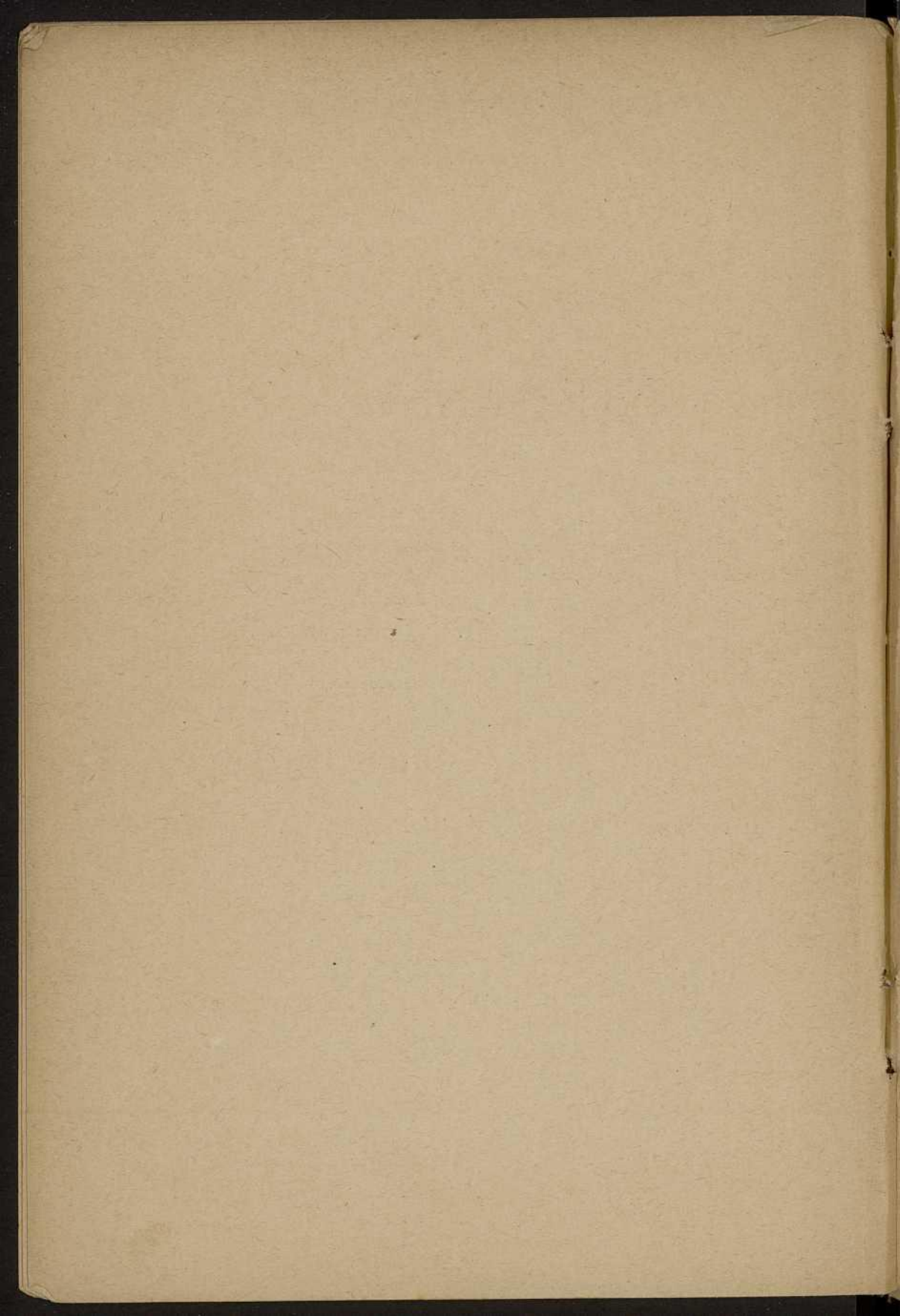
¿Matariase Diego cansado das loitas e miserias da vida, enton tan abundantes, dado o absorbente poder do feudalismo, ou a man d'este andaría n-esa morte para satisfacer algunha d'esas vingacións tan frecuentes e comúns n-él?

Vede aquí as dúbidas que nos viñeron ás mentrés ao emprender este engarabullado traballo, o que suxetándonos á verdade histórica, presentámol-o ao lector, esento d'aquel coorido poético que requiriría outra pruma de mais prestixios que a nosa.

Mais valla a boa vontade que no tal traballo preside, e valla tamen o aforismo de Plinio o *Vello* que consinamos no parrafo derradeiro d'adicatoria, que é o que pío lector debe ter na conta.

Non remataremos esta labor, sin consinar nosa gratitú, aos nos amigos o moi distinguidísimo pintor Pepe Gil Alvarez e ao intelixente fotógrafo Pepe Avrellón, pol-a colaboración artística que n-ela prestaron desinteresadamente.

Fin das notas.

ERRATAS

PAX.	RINGLÓN	DI	LEÁSE
12	20	e os serpentcos da carreteira	é o serpenteo da carretera
12	23	cuadrado	cuadrado
41	14	nin á curuxa se sinta	nin a curuxa se sinte
53	27	Ins.	lus.
54	4	so	se
57	23	acabaí-sua	rematal-a sua

OBRAS DO AUTOR

PUBRICADAS

Apuntes para la Historia Comercial de la Coruña
(agolada).

Enredadas, poesías en gallego (edición fora de
venta).

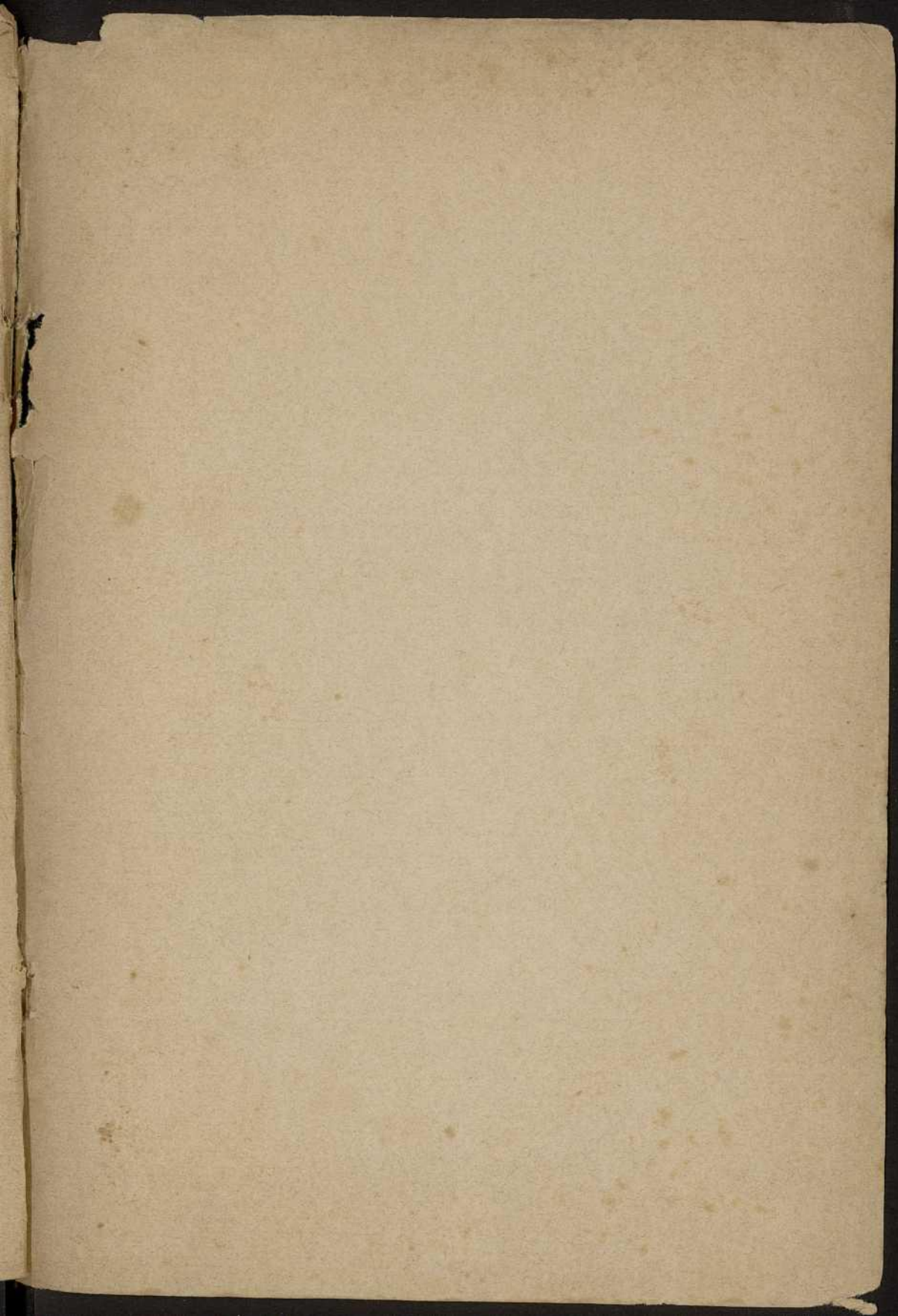
O Castro de Cañas }
Diego de Samboulo } poemetos.

EN PREPARACIÓN

La revolución gallega de 1846.

Historia Comercial de la provincia de la Coruña.

ACABOUSE D'EMPRENTAR ESTE LI-
BRIÑO NA VILA DE LUGO, NA
TIPOGRAFÍA DE XAN A. ME-
NÉNDEZ, NOS PRIMEIROS
DIAS DO MES DE FE-
BREIRO DE 1903.

PRECIO: 1'50 PTAS.

REAL

A

1

Bi

ACADEMIA
GALEGA
CORUÑA

602

biblioteca